

ТОЧНОСТЬ И
АНАЛИЗ
ИЗМЕНЕНИЯ
НОМЕРОВ

István Mészáros

Çeviri: Mustafa Küpüşoğlu



AYRAÇ

István Mészáros

Isaac Deutscher Memorial Lecture,

The Necessity of Social Control,

The Merlin Press, Londra 1972, İkinci Basım.

ISTVÁN MÉSZÁROS
TOPLUMSAL DENETİMİN ZORUNLULUĞU

Çeviri:

Mustafa Küpüşoğlu



AYRAÇ YAYINEVİ - Ankara, 1996

Ayraç Yayınevi
Konur Sok 14/2
Kızılay-ANKARA
Tel:(0312) - 418 22 63

István Mészáros
Toplumsal Denetimin Zorunluluğu
Araştırma-İnceleme 01
ISBN 975- 8087- 01-0

Birinci Baskı: OCAK 1996

Çeviri:
Mustafa Küpüşoğlu

Kapak Tasarım:
REPLİK AJANS
Tel: (0312) 425 87 00

Baskı
Akay Ofset
ANKARA

ÖNSÖZ

Perry Anderson, E. H. Carr, Tamara Deutscher, Eric Hobsbawm, Monty Johnstone ve Ralph Miliband'dan oluşan bir jüri, 1970 ISAAC DEUTSCHER ödülünü MARX'IN YABANCILAŞMA TEORİSİ adlı kitabından ötürü István Mészáros'a verdi.

TOPLUMSAL DENETİMİN ZORUNLULUĞU konusunda Isaac Deutscher anısına ilk semineri, 26 Ocak 1971'de Londra Ekonomi ve Siyasal Bilimler Okulu'nda István Mészáros verdi.

Yayıncı

TOPLUMSAL DENETİMİN ZORUNLULUĞU

Isaac Deutscher, son yapıtlarından birinin derinden etkileyici son sayfalarında şöyle yazmakta:

“modern toplumun teknolojik temeli, yapısı ve çelişkileri özyapısal açıdan uluslararası, hatta evrensel; uluslararası ya da evrensel çözümleri gerektirir. Biyolojik varlığımızı tehdit eden, önceli olmayan tehlikeler vardır. Bunlar, her şeyin ötesinde, insan soyunun bir örnekleştirilmesine çalışırlar ve bu da birleştirici bir toplumsal örgütlenme ilkesi olmadan başarılabilir. . . . Ne var olan ideolojik açmaz ne de toplumsal statüko, yüzyılımızın sorunlarının hatta insanoğlunun ayakta kalabilmesi sorununun çözümü için bir temel olarak kullanılabilir. Kuşkusuz, nükleer süper güçlerin toplumsal statükoyu oyuncakları gibi görmeleri, ya da içlerinden birinin onu silah gücüyle değiştirmeye çalışması, olabilecek en büyük felaket olurdu. Bu anlamda Doğu ile Batı’nın barış içinde birarada yaşaması, fevkalade üstün tarihsel bir gerekliliktir. Fakat toplumsal statüko daimi hale getirile-

mez, Karl Marx geçmişteki sınıf savaşlarından bahsederken, bu açmazların genellikle "savaşan sınıfların ortak yıkımıyla" bittiğini yazar. Nükleer caydırıcıların sürekli dengesi tarafından süresiz olarak sürdürülen ve garanti edilen bir açmaz, savaşan sınıfları ve ulusları kesinlikle ortak ve nihai yıkımlarına götürür. İnsanlık salt varlığını sürdürebilmek için birliğe muhtaçtır, ve bu birliği eğer sosyalizmde bulamazsa nerede bulur?"¹

Isaac Deutscher yapıtını tutkulu bir biçimde vurgulayarak bitirmektedir: "*de nostra res agitur*" : bütün bunlar bizi ilgilendirmektedir. Bundan dolayı yaşamının sonlarına doğru ilgi alanının merkezinde duran bazı can alıcı sorunları ele almak bana doğru geliyor.

Her şeyden önemlidir bu; çünkü sözkonusu "statüko" tarihsel açıdan eşi olmayan bir statükodur: Kaçınılmaz biçimde *bütün* insanoğlunu içine alan bir statüko. Hepimizin tarihten bildiği gibi, hiçbir statüko ilelebet sürmemiştir; hatta en kısmi ve bölgesel olanlar bile. Sınırsız ve gerekli yayılma güçlerini de içine alan *global* bir statükonun sürekliliği, kavram olarak çelişkilidir: En miyop oyun teorisyenlerince bile görülebilecek bir saçmalık. Görüş ayrılıklarının çok fazla olduğu ve toplumsal sistemlerin karşılıklı olarak birbirini etkilediği bir dünyada – satrancın bir kuvvetlenip bir güç kaybeden fantezi dünyasına karşılık – istikrarsız global statüko kesinlikle yıkılmaya *meçburdur*. Sorun, "yıkılır mı yıkılmaz mı" sorunu değil, "hangi araçlarla" sorunudur. Tahrip edici askeri yollarla mı, yoksa bugünkü global toplumsal ortamımızın en ücra köşelerinde bile belirgin olan, yükselen toplumsal baskıların açığa vurulmaları için uygun toplumsal

çıkış yolları bulunarak mı olacaktır bu? Yanıt, “insanlığın salt varlığını sürdürmek için gereksindiği birliği bulabileceği” sosyalist topluma başarılı bir geçişi sağlama almaya muktedir gerekli stratejileri, hareketleri ve araçları yaratabilme başarımıza ya da başarısızlığımıza bağlı olacak.

* * *

Bugün yaşadığımız yalnızca gitgide büyüyen — günümüz kapitalizminin global yapısal krizinin doğasında varolan — bir kutuplaşma değil, aynı zamanda patlama tehlikesini daha da arttıran ve meta toplumunun sürmesinde yaşamsal bir rol oynayan bütün bir güvenlik sapacları dizisinin devreden çıkmasıdır da.

Oydaşma siyasetinin, toplumsal karşı çıkışın dar kurumlaşma ve bütünleşmesinin, iç şiddetin gizimleştirici uluslararası çatışmalar sahnesine taşınarak kolayca ihracının vs., gücünü zayıflatan değişim, çok dramatik olmuştur. Zira o kadar da uzak olmayan bir geçmişte, sermayenin gücünün engellenemeyecek bir biçimde artacağı ve büyüyeceği, bu gücün insan yaşamının bütün yönleri üzerindeki yönetiminin karşı konulamaz bir biçimde yayılacağı hiç tereddüt etmeden vaaz ediliyor ve bunlara geniş ölçüde inanılıyordu. Kapitalist güç yapılarının sorsuz olduğu ve düzgün bir şekilde işlediği muhakkak

kabul ediliyor ve bunun bizzat insan yaşamının sürekli bir özelliği olduğu açıklanıyordu; bu iman dolu açıklamaların bilgeliğinden kuşkuya düşen kimseler ise, hemen “umutsuz ideologlar”, burjuva kültür hegemonyasını idame ettirici bekçiler tarafından, daha kötüsü olmazsa, işten el çektiriliyordu.

Fakat, Başkan Kennedy'nin baş teorisyenlerinden ve danışmanlarından birisinin Marx ve onun adıyla ilişkili toplumsal hareketlerden şu gibi terimlerle bahsedebildiği günler nerede:

“O [Marx] alet çantasını *bir tek* tarihsel örnekten ne aldıysa onunla doldurdu: İngiliz yükselişi ve olgunlaşması örneğini . . . Batı Avrupa'nın dar görüşlü entelektüellerin gibi Asya ve Afrika'daki durumu görüş alanının tamamen dışında bırakan Marx, onların modernleşme sorunlarından çok hemen hemen bütünüyle İngiliz siyasetinin içinde bulunduğu şartlarla ilgilendi . . . Marx . . . *halk siyaseti için korkunç bir rehber* yarattı. [Komünizm] geçiş halindeki toplumun, eğer modernleşme işiyle tam bir uyum sağlamak için hazırlanmış öğeleri kendi içinde başarılı bir biçimde örgütlemeyi başaramamışsa, yakanabileceği bir çeşit hastalıktır. [Marksist yaklaşımın tersine burada görev], komünist olmayan politikacılar ve yeni gelişmekte olan koşulların [yani yeni sömürgecilik alanlarının] halklarıyla birlikte, ilerici demokratik gelişme kapılarını açık tutan bir siyasal ve toplumsal temel üzerinde sürekli gelişmelerini *gözetecek bir işbirliği* yaratmaktır.”²

Bu satırlar yazılalı on yıl bile olmadı; fakat yazarı Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde Ekonomi Tarihi profesörü olmasına rağmen – kimbilir belki de nedeni budur – bugün tarih öncesi akıl yürütmeye örnek olarak okunuyorlar.

Bu kısacık on yıl içinde, Marx'ın eserine küstahça "*halk siyaseti için korkunç bir rehber*" diyen çok sayıda Walt Rostow'u da kapsayan "Beyin Takımları"nın entelektüel rehberliği altında, "yeni gelişmekte olan alanların politikacılarına" yardım etmeyi amaçlayan "ortaklık" programlarının³ ne anlama geldiğini Vietnam'da, Kamboçya'da ve diğer ülkelerde görme fırsatını bol bol bulduk. "Askeri gücün verdiği övüngeçlilikle" böbürlenerek ve geçmişe dönük "çıkarımlar" arasına serpiştirilmiş totolojiler aracılığıyla, Amerikan ekonomisinin büyüme düzeyinin her türlü krize bağışık olduğunu "ispatladılar"⁴ ve olaylarla ilgisi olmayan bir takım koşullara bağlamanın yardımıyla, emperyalist zincirdeki kırılmanın, tam anlamıyla söylenirse, hiç olmamış olması gereken bir talihsizlik olduğunu ileri sürdüler:

Eğer Birinci Dünya Savaşı olmasaydı – ya da bir on yıl sonra olmuş olsaydı – Rusya hemen hemen kesinlikle modernleşmeye başarılı bir geçiş yapacak ve Komünizme karşı kırılgan olmayacaktı."⁵

En ufak bir rastlantısal kuşku olasılığıyla bile rahatını bozmayan, kendi kör çatışmalarını takip etmek için bu türden "teoriler" talep eden yabancılaşmış kurumlara gönüllü olarak boyun eğme erdeminde kullandıkları bu

çıplak gücü düşünmek korkunçluğu olmasaydı, muhaliflerimizde böyle bir entelektüel güç düzeyiyle karşı karşıya kalınca, memnun olacak kadar baştan çıkabilirdik. Bu akıl yürütme talebine karşılık gelen içi boş yorumlar bütünüyle yanlış – hatta sık sık kendi içinde çelişkili – öncüller üzerine kurulmuştur, örneğin:

1. "Sosyalizm yakalanacağınız gizemli – fakat kolayca kaçınılabılır – bir hastalıktır; ancak Amerikan modernizasyonunun bilimsel reçetesini uygularsanız bu hastalığa yakalanmazsınız";

2. "Bunun aksini ispatlayan olgular yalnızca gizemli – fakat kolayca kaçınılabılır – talihsizliklerin sonuçlarıdır; bu olgular (örneğin, 1917 Rus Devrimi) hakiki bir nedsel temelden, büyük bir toplumsal-tarihsel önemden yoksundurlar";

3. "Toplumsal rahatsızlığın bugünkü tezahürleri, yalnızca Sovyet emellerinin ve söz konusu toplumlarda Amerikan ortaklığından yokluğunun birleşik sonuçlarıdır; öyleyse yapılması gereken iş, ikinciye cömertçe sağlayarak birinciye mat etmektir."

Böyle temeller üzerine oturtulan "teoriler," saldırgan Amerikan müdahaleciliğinin ve yayılmacılığının en incelikten yoksun ideolojik haklı çıkarmalarından başka birşey değildir. İşte, bu sinik akıl yürütme ideolojilerinin "nesnel toplumsal ve politik bilim" olarak yanlış tanıtılması bunun için zorunludur ve "şu gelişmekte olan ülkelerin politikacılarının" "zihinlerinden geçenleri anlayanların" konumları da "ondokuzuncu yüzyıl ideologları" olarak adlandırılmalıdır.

Buna rağmen; toplumsal patlamanın "talihsizlikleri", "gelişmekte olan bölgelerde" olduğundan çok daha gizemli bir biçimde ve hatta çok daha yüksek bir düzeyde, "ileri modernizasyonun" olduğu topraklarda, yani bizzat Amerika'da gerçekleştiği zaman, gerçek anlaşılır. Durum buyken, temel özgürlüklerin ihlaline ve kitlelerin vatandaşlık haklarından sistematik yoksun bırakılmasına karşı çıgılıkların yükseldiği bir sırada, sadece darma- dağın olan huzurlu büyüme ve modernleşme modeli değil, "ilerici demokratik gelişme kapılarını açık tutan bir siyasal ve toplumsal temel üzerinde sürekli gelişme" sloganı da ideolojik olarak geri teper. Bahsetmekte olduğumuz uzak, hayali gelecek değil içinde yaşadığımız günlerdir, hiçbir şey söylenmeksizin geçen günler. Bununla birlikte vurgulanması gereken şey şudur: Sözde bilimsel çıplak güç rasyonelleştirmelerinin çöküşü bir çağın sonuna işaret eder: "İdeolojinin sonu"na değil, kendi kendisini bütün ideolojilerin alacağı son biçim olarak pek iyi pazarlamış olan anti-Marksist idelojinin kültür ve politika üzerindeki *tekelinin* sonuna.

On yıl önce bu dünyanın Walt Rostow'ları bütün kalpleriyle "yüksek kütleli tüketiminin" tek bir yüzyıllık zaman içerisinde *evrensel* Amerikan modelinin kabulünü vaa ediyorlardı. Bu modelin evrenselleştirilmesiyle — böyle bir düşüncenin ekonomik ve sosyo-politik saçmalığı bir yana— gezegenimizin ekolojik kaynaklarının bu yüzyıl sona ermeden bile birkaç kez tüketmiş olacağını kendilerine gösterecek temel ve elbette gerekli hesaplamaları yapma zâhmetine bile katlanamadılar. Herşeyden önce o günlerde, üst düzey politikacıları ve onların Beyin Takımları ekolojik geçit töreni arabasına değil, uzay bilimlileri ve askeri hayalleri gerçekleştirecek sterilize edilmiş uzay kapsüllerine biniyorlardı. Her şeye gücü yeten teknolojik dine ve çok yakında başarılı olacak bir Uzay yolculuğuna inananlara — ya da inanmamızı isteyenlere— o sıralar hiçbir şey çok büyük, çok uzak ya da çok zor gelmiyordu.

Bu kısacık on yılda çok şey değişti. Askeri gücün kendini beğenmişliği yalnızca Vietnam'da değil, Küba ve "Amerikan yarıküresinin" diğer ülkelerinde de ciddi yenilgilere katlanmak zorunda kaldı. Birinci elde, şimdi sadece çok oyunculu yeni tip bir satranç oyunu icat etmekle kalmayıp bu oyunu oynamaya istekli yaratıklar da yaratmak zorunda olan yüksek uzmanların ince hesaplarını komik duruma düşüren Çin ve Japon'yadaki muazzam gelişmelerle uluslararası güç ilişkileri bazı önemli değişimler geçirdi. "Bolluk toplum"un, bunaltıcı bir biçimde

dışa akan toplum olduğu anlaşıldı; sözde her şeye gücü yeten teknoloji, Zenci gettolarının gecekondualarını istila eden farelerle başa çıkmayı bile beceremedi. Astronomik paralar yatırılmasına karşın, Uzay Yolculuğu dininin de bir yararı olmadı: Son zamanlarda bilgin Dr. Werner Von Braun bile, karşı koyulamaz “yıldızlara özlemi”nin en son biçimini çevre kirliliğinin sıkıcı geçit töreniyle birleştirmek zorunda kaldı (Şimdiye kadar pek başarılı görünmüyor).

Teknolojik her şeye gücü yeterliğin gözündeki “yenik Tanrı,” şimdi “çevre korumaya” karşı evrensel ilginin semsiyesi altında yeniden parlayıp ortada görünmeye başladı. On yıl önce ekoloji tamamen konu dışı bir olay olarak rahatça görmezlikten gelinir ya da bir kenara atılırdı. Bugün acayip bir şekilde yanlış ortaya konulup, tek yanlış abartılmalı ki insanlar – ekolojik söylevlerin felaket habercisi tonundan etkilenip – gitgide büyüyen toplumsal ve politik sorunlarından uzaklaştırılabilirler. Afrikalılar, Asyalılar ve Latin Amerikalılar (özellikle Latin Amerikalılar) zevk için çoğalmamalıdır – hatta Tanrının isteğiyle olsa bile, eğer Katolikler – çünkü sınırlamanın yokluğu “hoşgörülmez ekolojik zorlamalara” yol açacaktır. Bu, açık bir dille söylenirse, yürürlükte olan toplumsal güç ilişkilerini, sermayenin yasasını tehlikeye atabilir. Buna benzer olarak, insanlar silahlara yatırılan astronomik paraları unutmali ve “çevre rehabilitasyonu”nun maliyetlerini karşılamak için yaşam standartlarında yapılan oldukça hacimli bir kesintiye kabul etmelidirler: Açıkça söylersek bu, kurulu olan ve yaygın israf üreten sistemi gıcır gıcır yağlanmış tutmanın bedelidir. Şimdi, büyüyen uluslararası rekabetten ve kendi üretim yapısı içindeki parazit söktörlerin lehine artan değişim-

lerden doğan eksikliklerle iç içe geçmek zorunda olan bir toplumsal ekonomik sistemin hayatta kalması için, "insanların varlığını sürdürmesi" mazereti altında, insanlara yüklenen ek ilâhamiyelerden söz etmeyelim.

Kapitalizmin ekoloji ile bu tarzda – adını koyarsak her zamanki tarzıyla – ilgilenmesi, bizi hiç de şaşırtmıyor; Başka türlü olsaydı, gerçekten pek de küçük bir mucize olurdu. Yine de bu konunun —Profesör Galbraith'in hoş bir cümlesini kullanırsak— "Modern endüstriyel durumun" yararına istismar edilmesi, bizim bu konuyu görmezlikten gelebileceğimiz anlamına gelmez. Çünkü, bugün ne amaçla kullanılırsa kullanılsın. sorunun kendisi yeterince gerçektir.

Gerçekten, kapitalist büyüme zorunluluğunun doğasında varolan sebeplerden dolayı sorun epey zamandır gerçek bir sorundur; buna rağmen, nedense pek az kişi farkettiler bu sorunu. Fakat Marx —onu, bir daha tekrarlanamaz, bugüne uyarlanamaz "ondokuzuncu yüzyıl damgalı bir ideolog olarak tekrar tekrar gömenlere inanılmaz gelse de— bu konuyla, gerçek toplumsal-ekonomik boyutlarıyla 125 yıl önce uğraşmıştı.

Marx, Feuerbach'ın insan ile doğa arasındaki ilişkiyi belirtirken kullandığı soyut ve idealist dili eleştirerek şöyle yazar:

"Feuerbach . . . her zaman dış doğaya sığınıyor; üstelik bu doğa henüz insanın hükmedemediği bir doğa. Fakat her yeni icat, endüstrinin her yeni ilerlemesi bu alandan bir parçayı daha kopartıyor, böylece bu gibi Feuerbachçı önermeleri ortaya koyan örnekler üreten zemin günden

güne azalıyor. Balığın 'özü' onun içinde 'varolduğu' sudur – bu önermeden daha ileriye gitmeyelim. Tatlı su balığının 'özü' ırmak suyudur. Fakat ırmak endüstrinin hizmetinde kullanılırsa, boyalarla ve diğer üretim artıklarıyla kirletilirse, üstünde buharlı gemiler işlemeye başlarsa, ya da kanallar açılır ve basit bir pompalamayla balık varolduğu ortamdan uzaklaştırılırsa ırmak balığının 'özü' olmaktan çıkar ve artık onun varlığını sürdürebilmesi için uygun bir ortam olmaz.”⁶

İşte 1840'ın başında Marx konuya böyle yaklaşmaktadır. Söylemek bile gereksiz; bu gelişmelerin “*insan türünün*” doğasında kaçınılmaz bir biçimde varolduğu, sonuç olarak da sorunun, günlük yaşamda kendimizle bunlar arasında nasıl bir *uzlaşma sağlayacağımız* sorunu olduğu önerisini kategorik olarak reddediyordu⁷. Marx, daha o zamanlarda, insan etkileşiminin ve denetiminin egemen *tarzının* köklü bir biçimde yeniden yapılandırılmasının, mevcut yabancılaşmış ve şeyleştirilmiş insan etkileşim ve denetim tarzının kör ve tamamıyla kendi kendini yok edici bir şekilde harekete geçirdiği doğa güçleri üstünde etkili bir denetiminin zorunlu bir önkoşulu olduğunu anlamıştı. Öyleyse, günümüzün kurulu denetim sisteminin savunucuları için Marx'ın kehanet vari tanımlarının “dar fikirli anakronizm”den başka bir şey olmamasında şaşılacak bir yan yok.

“Çevrenin temizlenmesinin bedeli, sonunda toplum tarafından karşılanmalıdır” demek, bunu dillerine dolaayan politikacılar başka madenleri altına çevirebilecek ikisiri bulduklarına inanıyor görünmelerine karşın, hem yavan bir söz hem de tipik bir kaçıştır. *Elbette*, her şeyin bedelini ödeyen her zaman üretici kesimdir. Fakat toplumun her zaman bu bedeli ödemesi gerektiği gerçeği, her zaman bunu *yapabileceği* anlamına kesinlikle gelmez. Hatta, yürürlükte olan yabancılaştırılmış toplumsal denetim tarzına bakılırsa bu bedeli *karşılayamayacağına* emin olabiliriz.

Dahası, zaten yüksek olan bedelin “fazla büyümeden gelen kaynakların bir bölümünü bilinçli olarak bir kenara koyarak” karşılanmasını önermek —hem de artan işsizlik ve enflasyonla katlanan sıfır büyüme zamanında— Feuerbach'ın boş söylevlerinden de beter. Gittikçe hızlanan kapitalist gelişmenin doğasında var olan ek sorunlara hiç değinmiyoruz.

“Fakat bu kez büyüme denetim altında bir büyüme olacaktır” demek ise, tamamen yersizdir. Çünkü sorun *belli* bir denetim altında *üretim üretmediğimiz* sorunu değil, *ne çeşit* bir denetim altında *ürettiğimiz* sorundur; zira şu andaki durumumuz, politikacılarımızın gelecekte de yaşamımızı düzenleyen temel güç olarak kalacağını düşündükleri *“sermayenin demir yumruklu kontrolü”* altında üretilmiştir.

Ve son olarak, “bilim ve teknoloji uzun vadede bütün sorunlarımızı *çözebilir*” demek, büyücülüğe inanmaktan da beterdir; çünkü bu görüş günümüz bilim ve teknolojinin yıkıcılığını, toplumsal yıkıcılığını bilerek görmezlikten gelir. Bu açıdan da, mesele bilim ve teknolojiyi sorunlarımızı çözmek için *kullanıp kullanmadığımız* değildir – zaten kullanmak zorundayız – asıl sorun, bilim ve teknolojinin günümüzde kâr maksimizasyonunun kendi kendisini sonsuzlaştıran gereksinimleri tarafından sınırlanmış ve bu dar çerçeve içinde belirlenmiş olan *yönünü* köklü bir biçimde *değiştirmeyi başarıp başaramayacağı*mızdır.

Bunlar, bugün kaygıların yerleşmesi konusunda neden. oldukça şüpheli olmaktan kendimizi alamadığımızın belli başlı nedenleridir. Yaygara çok, iş yok: Yüksek ekolojik gözetim kurumlarının elde ettiği başarılar nêdensene kendilerini doğrularken kullandıkları dilden çok daha mütevazî: örnek vermek gerekirse, işte Orta-Sınıf Konforlarını Koruma Bakanlığı.

* * *

Bu arada, başka bir çok alanda olduğu gibi bu alanda da sorunlar üstüste birikiyor ve çelişkiler gitgide daha da şiddetli bir patlama noktasına geliyor. Sermayenin doğasında varolan nesnel eğilim —yoğunlaşması ve giderek artan teknoloji ve bilim yoğun eklemelenmesiyle ilâye kat-

lanan global bir sisteme büyümesi— emeğin sermayeye toplumsal-yapısal boyun eğişini bir anakronizme dönüştürür ve böylece sermayenin kuyusunu kazmaya başlar⁸. Gerçekten de, emeğin işlevsel bölünmesinin hiyararşik-yapısal geleneksel biçimlerinin, sermayenin sürekli artan yoğunlaşması ve emeğin toplumlaşmasıyla çözülme-ye eğilim gösterdiğine tanıklık etmekteyiz. Burâda, bu çarpıcı değişimin yalnızca bir kaç belirtisine işaret edebilirim:

1. Ondokuzuncu yüzyıl fabrikasıyla karşılaştırıldığında çağdaş endüstriyel organizasyonun geniş ölçüde artan kırılganlığı. (“Vahşi kedi grevleri” adıyla anılan grevler, “bir avuç” işçiyi, muazzam potansiyel yan etkileriyle birlikte bütün bir endüstri dalını durdurmaya iten ve onlara bunu yaptırabilen temel ekonomik ve teknolojik süreçler olmaksızın kavranmaz).

2. Bir bütün olarak sistemde *üretim sürekliliğinin* korunması için gittikçe artan zorunlulukla birlikte, çeşitli endüstri dallarının oldukça geniş bir alana yayılmış yakından birbirine bağımlı parçalar sistemi içinde birbirine ekonomik bağılılığı. (Yeniden üretim döngüsü bakımından sistem ne kadar genişlerse, süreklilik zorunluluğu o kadar büyük olur ve her karışıklık, süreklilikte geçici bir kesintinin gitgide kararan gölgesi gibi daha çok gerginliğe yol açar). Endüstriyel karışıklıkların yan etkileri, sistemin herhangi bir parçasından bütün parçalarına zincirleme bir reaksiyon biçiminde hızla yayıldığı için, sistemin “periferik kolları” gitgide azalmaktadır. Sonuç olarak artık “dertsiz endüstriler” var olamaz. Pedersâhı girişimlerin çağı bir daha dönmek üzere yerini “oligopolle-

re"ve "süper holdinglerin" yönetimine bıraktı.

3. Genel olarak "boş vakit" denilen ve gitgide artan toplumsal "fazla zaman" (ya da "boşa harcanabilen zaman")⁹, nüfusun büyük bir bölümünü acınası bir cahillik içinde, bütün düşünme güçlerinden yoksun tutmayı pratik olarak olanaksız kıldığı kadar saçma bir hale de getiriyor. Ağır toplumsal ekonomik faktörlerin etkisi altında entelektüel elitisizmin eski mistikliği, temelli olarak kayboldu. Bundan başka, kişinin eğitimini gördüğü şey ile fiili olarak elde edebildiği iş arasında gitgide büyüyen uçurumun yanı sıra, artan entelektüel işsizlikle —hem potansiyel hem de fiili— birlikte, bu büyük entelektüeller güruhunu adet olduğu üzere sermayenin otoritesine sorgusuz sualsiz boyun eğer durumda tutmak hergün daha da zorlaşmaktadır.

4. İşçi, bir tüketici olarak, kapitalist üretimin tıkanmadan sürdürülmesinin sağlanması için gittikçe önem kazanan bir konumda bulunmaktadır. Fakat sanki son bir iki yüzyıldır dünya ekonomisinde hiçbir şey olmamış gibi, üretim ve bölüşüm üzerindeki denetimin her zaman bütünüyle dışında bırakılmıştır. Bu, toplumsal olarak tabakalara ayrılmış iş bölümü üzerine kurulu olan üretim sistemini bir çok karışıklıklarla karşı karşıya bırakan bir çelişkidir.

5. Ekonomik açıdan kendi içinde kenetlenmiş bir dünya sistemi olarak kapitalizmin etkili bir biçimde kuruluşu geleneksel, tarihsel bir şekilde oluşmuş, bölgeden bölgeye değişen toplumsal ve siyasal tabakalaşmanın ve denetimin kısmi yapılanmalarının ayrışmasına ve aşınmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuş, fakat asla dünya çapında birleşmiş bir denetim sistemi kurmayı başarama-

muştır. (Sermayenin gücü yürürlükte olduğu sürece, "dünya hükümeti" geleceğe dair boş bir hayal olarak kalmaya yazgılıdır.) "Hegemonya krizi, ya da dünyanın her yerindeki Devlet krizi" (Gramsci) uluslararası bir görün-gü halini aldı.

Son çözümlemede bütün bu değinilen noktalar, *toplumsal denetim* sorusuyla ilgilidir. İnsanlığın gelişim sürecinde toplumsal denetimin işlevi toplumsal gövdeden yabancılaştırılarak sermayeye aktarıldı; böylece sermaye, hiyerarşik yapısal-işlevsel bir model içinde, üretim ve bölüşümün denetimi üzerinde daha çok ve daha az pay kriterine uygun olarak, insanları gruplara bölme gücünü elde etti. Alaylı bir dille söylersek, sermayenin doğasındaki nesnel eğilim, bütün dünyada —emek sürecinin mekanik bölümlere ayrılmasından otomat sistemlerin yaratılmasına; sermayenin bölgesel birikiminden durmaksızın yayılan ve kendi kendini doyuran bir dünya sistemi biçiminde yoğunlaşmasına; kısmi ve bölgeselden geniş uluslararası bir iş bölümüne; sınırlı tüketimden meta toplumunun yeniden üretiminin gitgide hızlanan döngüsünün hizmetinde, yapay olarak harekete geçirilen ve yönlendirilen kütleli tüketime ve ayrıcalıklı bir azınlıkla sınırlanmış "serbest zamandan" evrensel bir düzeyde, toplumsal bir dinamit halinde "boş vakit"lerin toptan üretilmesine— sermayenin çıkarına taban tabana zıt bir sonucu beraberinde getirmektedir. Çünkü, sermayenin kendi içindeki bu usdışılığa, çok şükür, bu yayılma ve yoğunlaşma sürecinde sermayenin kendisinde bulunan denetim gücü, gerekli bir usdışılıkla bile olsa, bir bütün halinde *de facto* olarak toplumsal gövdeye yeniden aktarılmaktadır. Sermayenin bakış açısından, denetimin nesnel olarak kaymasının "ülkeyi fidyeye bağlamak" olarak ta-

nımlanması, olgunun kendisini değiştirmez. Zira, ondo-kuzuncu yüzyıl kapitalizmini, bırakın bir "avuç" belalıyı, bir "belalılar" ordusu bile "fidyeye bağlayamazdı".

şimdi temel bir çelişkinin ortaya çıkmasıyla karşı karşıyayız: Kurulu denetim biçimi, yani doğası gereği bizzat toplumsal gövdeden ayrı ve ona karşıt olarak cisimleşmiş denetim işlevinin yabancılaşmış bir nesneleştirilmesiyle oluştuğu için denetimden başka hiçbir şey olmayan sermaye ile önemli miktarda denetim kaybı arasındaki çelişki. Öyleyse, son birkaç yılda, dünyanın her tarafında *işçilerin denetimi* fikrinin önem kazanıyor olmasına şaşmamak gerek.

* * *

Yakın geçmişin toplumsal statükosu dramatik bir şekilde gözlerimizin önünde hızla parçalanıyor —eğer gözlerimizi açmayı istersek bunu rahatlıkla görebiliriz. "Tom Amcanın Kulübesi"yle zenci militanlığının kuşatılmış karargahları arasındaki uzaklık *astronomik*. İşçi sınıfının savaş sonrası acınası bunalımının bugün resmi makamlarca bile kabul edilen dünya çapında artan militanlığına; bir lütuf olarak bağışlanmış yönetime "katılma"nın, Paris'teki sokak kavgalarına; çok kötü bir biçimde bölünmüş ve yönlendirilmiş İtalyan ticaret birliği hareketinin, siyasal genel grevin örgütlenmesi için ge-

reken birliğin kurulmasına; ya da Stalinizmin bütüncül, itiraz edilemez yönetimirin, Polonya'da, Macaristan'da, Çekoslovakya'da ve son olarak yine Polonya'da kitlesel karşı koyma patlamalarına olan uzaklığı da çok büyük. Fakat yine de, bu astronomik uzaklıkları katetmek bir ışık yılı —hatta ışık dakikaları bile— sürmüyor.

Yakın geçmişte, gelişmei "toplumsal mühendislik" "bilimsel" ideolojisi —devrimci değişimin ve sosyalizmin "dinsel kutsallığına" karşıt olarak— yalnızca eğitim ve kültür kurumlarında değil, siyasal gücün yan odalarında da hemen hemen tümüyle tekelci bir rol oynadı. Aman Tanrım, nelere tanık oluyoruz bugün? Bizzat Başkan Nixon'ın bir "büyük devrim"e olan gereksinimi duyurması; ardından "zenginlere karşı fakirlerin isyanının" öncülüğünü yapacağını söyleyen İran Şahı.

Downing Sokağı 10 Numaranın ön kapısından girdiği anda söz dağarcığındaki "sosyalizm" sözcüğünü gizemli bir biçimde kaybeden —kabine arkadaşları kadar bütün uzman ve danışmanlar ekibinin güçlü "pragmatik modernizasyon" gözlükleriyle 6 yıl boyunca aramalarına karşın, bir türlü bulunamadı— Bay Wilson, Başbakanlık konutunun arka kapısından çıktıktan hemen sonra bu sözcüğü hemen gizemli bir biçimde yeniden buluverdi. Gerçekten, demeçlerinden birinde "Pentagon'un deniz yatağının altında komünist avı" konusunda bir saçmalığını bile fark etti; fakat ani bir hafıza kaybıyla, kısa bir süre önce kendisinin Denizcilerin yatakları altında komünist avına çıktığını unuttu.

Başkan Nixon: Yeni devrimci; İran Şahı: Fakirlerin dünya çapındaki isyanının lideri ve Bay Wilson: Pentagon'un anti-komünist haçlı savaşçılarına karşı olan yılmaz bir haçlı sa-

vaşçısı. Merak ediyorum bunun ardından ne gelecek. (Fazla beklemem gerekmedi: Bu konferans verildiğinden bir kaç gün sonra, bir başka “pragmatik modernleştirici” olan Rolls Royce'dan Bay Heath, siyasal konsensusun en doğrucu ruhuyla adını meşhur listemize eklemekte gecikmedi: *Ulusallaştırmanın ateşli bir şampiyonu* olarak).

Ne var ki, bu tip başkalaşımalar bile güçlü baskıların i-şaretidir. Sorunları, “güven köprüsü kurmak”, “yeni bir i-maj edinmek” gibi içi boş kavramlarla ifade ederek gizemli bir şekilde kişiselleştirmekle bu baskıların doğası kavranamaz. “Dolambaçlı” ve “dürüstlükten yoksun” oldukları için politikacıların sözlerini tutmadıkları varsayımı, en iyi durumda sorunun özünden kaçmaktır. Sloganlarını ve oy toplamak için verdikleri vaatleri, “i-majlarını değiştirmeye gereksinim duydukları” için değiştirdikleri önerisi, savaş sonrasının davranışçı ve işlevselci “siyaset bilim” patlamasının ürettiği totolojiler boş laflarıdır. Bu tür kavramlar, reklam medyasının saf politikacılara hizmetlerini satarken kullandığı kendi kendinin reklamını yapma pratiğinin kasden şişirilmiş rasyonelleştirilmesinden başka bir şey değildirler. Bay Wilson'un da kanıtladığı gibi, basit ve ölçülebilir gerçek şudur: Bu tür “bilimsel” seçim tahminleri ile acıklı seçim sonuçlara arasındaki seçim-bilimci “güvenilirlik mesafe-si”, hem mekansal olarak hem de zamansal olarak, Downing Sokağı 10 Numara'nın ön kapısı ile arka kapısı arasındaki uzaklığa *tamı tamına* eşittir.

Eğer bugün, geleneksel politikanın takındığı tavır değişiyorsa, bunun nedeni, günümüz politik durumunun nesnel çelişkilerinin artık ne salt iktidar ve kaba kuvvetle ne de politik konsensuslar tarafından yaratılan yumuşak boğmalar yoluyla bastırılamamasıdır. Karşı karşıya olduğumuz şey, daha önce benzeri görülmemiş dünya çapında bir toplumsal denetim bunalımıdır ve bunun çözümü belirsizdir. "Eli kulağında bir dünya sosyalist devrimi"ni düşünerek kendi kendimizi teselli etmek büyük bir sorumsuzluk olurdu.

Değişik tezahür biçimleriyle sermayenin gücü, tükenmiş olmaktan uzak olsa da, artık pek ileriye gidemez. Sermaye —*bellum omnium contra omnes*— herkesin herkeşe karşı savaşının, dar kişisel çıkarın miyop rasyonalitesi temelinde işlediği için— yetkin bir toplumsal denetimin kapsayıcı rasyonalitesini önsel olarak sağlayamayacak bir denetim tarzıdır. Ve tamı tamına yetkin bir toplumsal denetime duyulan bu gereksinim, her geçen gün giderek daha fazla aciliyetini göstermektedir.

Sadece kapitalist ideolojinin en son versiyonlarında değil, sermayenin şekleleştirilmiş gereksinimlerini rasyonelleştirmenin bütün biçimlerinde sermayenin sınırlarının farkında oluş yoktur. Ne var ki, paradoksal olarak, kuşkusuz yabancılaşmış bir biçimde de olsa, sermaye şimdi

bu sınırlardan bazılarının farkına varmak zorunda kalıyor. Zira, kapitalist bir toplumsal-ekonomik muhasebenin ölçüm aletleri ne kadar çarpıtıcı ve gizemleştirici olursa olsun, şimdi en azından insan varlığının *mutlak* sınırları —hem askeri hem de ekolojik düzlemde— *tartışılmak zorunda*. Bir yandan nükleer yok etme, öte yandan insanın yaşadığı çevrenin geri dönülemez bir biçimde tahrip edilmesi tehlikesi karşısında, bugün bizzat insani varoluşun sınırlarıyla çakışan sermayenin sınırları tarafından başarısızlığı kaçınılmaz kılınan pratik çareler ve alternatifler yaratmak zorunluluktur.

Söylenmesi bile gereksiz; sermayenin sınırları, bu yamsal insani konuları bile kâr sağlamak amacıyla istismar etmeye çalışan bir yaklaşımı birlikte taşır. Savaşa karşı nihai güvence olarak savaş endüstrisini “geliştirme” çılgın —kuşkusuz kapitalizm açısından rasyonel— teorileri (ve buna uygun pratik), epeydir “stratejik düşünce”ye egemen durumdadır. Son zamanlarda, artan ekolojik tehlikelerin bilincinde oluşumuzdan yararlanmaya çalışan, parazit girişimlerin —en küçüğünden en büyüğüne kadar—mantar gibi bittiklerini gözlemleyebiliriz. (Aynı sorunla ilgili ideolojik-politik operasyonları bir yana bırakalım¹⁰).

Bununla birlikte, böyle manipülasyonlar varolan sorunları çözmez, yalnızca daha da kötüleşmelerine katkıda bulunur. Kapitalizm ile kapsamlı bir toplumsal planlamanın akılcılığı köklü bir biçimde bağdaşmazdılar. Bugün buna rağmen, kapitalizmin geleceğine dair olası en ciddi içerimleriyle temel bir çelişkinin ortaya çıkışına tanık oluyoruz: Zira insanlık tarihinde ilk kez, kapitalizmin doğasında var olan akıldışı toplumsal denetim yapı-

ları ve mekanizmalarının dizginsiz egemenliği ve yayılması, sırf hayatta kalma temel zorunluluğundan kaynaklanan baskıların müdahalesine uğruyor. Ve bizzat sorunlar, yetkin bir toplumsal denetim gereksinmesi ile kapitalist muhasebenin dar sınırları arasındaki çelişkinin keskinliği kadar kaçınılamaz oldukları için, kısa menzilli manipölasyon programlarının zorunlu başarısızlığı — kitlesel ölçekte bilinçli ve uzun erimli koordine çabalar isteyen bir ortamda— sosyalist alternatiflerin gelişimi için *katalizör* rolü oynar.

* * *

Ve bu, artan karmaşıklıkların toplam sonucu olmaktan uzaktır. Daha önce bahsettiğimiz kullanılmayan zamanının seri üretimi, şimdi yalnızca yayılan bilgiyle değil, pratik olarak kanıtlanmış başarısızlıkların doğasında var olan çelişkilerin büyüyen bilinciyle ve bu çelişkilerin patlamasının olağanüstü açıklığının başarılı bir biçimde yayılmasını *sağlayabilecek* yeni iletişim araçları ve tarzlarının gelişimiyle ikiye katlandı.¹¹

Aynı zamanda, toplumun en temel bazı kurumları daha önce akla hayale gelmemiş bir kriz tarafından etkilenmektedir.

Dinin gücü uzun zaman önce hemen hemen tamamen yok olmuştu; fakat bu gerçek, dinsel ayinlerin süreklili-

giyle ve herşeyden önce, uzak geçmişteki soyut “tutum-
luluk” kültünden daha yakın zamanlardaki “tüketici hü-
kümranlığı”na, “teknolojik hey şeye gücü yeterlik” dini-
ne kadar, dinin yerine geçen dinlerin başarılı işleyişle-
riyle maskelenmişti.

Yapısal eğitim krizi uzunca bir zamandır ortadaydı.
Ve şiddetlenmesi henüz görülmeye değer bir yüzleşme
biçimini almamış olsa da, her geçen gün gittikçe
derinleşiyor.

Ve bütün bunların arasında en önemlisi: Günümüz ai-
lesinin fiili *parçalanması* —sınıflı toplumun bu hücre—,
ister “yasayı ihlal yasasını düzeltme” biçiminde olsun is-
ter daha acımasız bir baskı biçiminde olsun, resmi-
kurumsal yanıtların inanılır bir şekilde yanıt veremeye-
ceği bir meydan okumayı karşımıza çıkarıyor. Bu kuru-
mun krizi, hippie kültürlerinden yaygın uyuşturucu kullanı-
mına; “Kadınların Özgürlüğü Hareketi”nden ütopyacı
komünal yaşam kamplarına ve dillerden düşmeyen “ku-
şaklar arası anlaşmazlık”tan bu anlaşmazlığın örgütlü
eylem biçiminde en disiplinli ve militan tezahürlerine ka-
dar, birçok tezahür biçimini alır. Bütün bunlara geçmişte
gülmüş olanlar, bir daha düşünseler iyi ederler. Zira, bu-
günün toplu manzarası içinde ağırlıkları ne olursa olsun,
hiçbir istisna olmaksızın potansiyel olarak çok büyük bir
öneme sahiptirler.

* * *

Eş derecede önemli bir şey de, inatçı hüsnükuruntulu ısrarın çeşitli kriz biçimlerini yanlış saptama şeklidir. Yalnızca son dakikaya kadar belirtileri görmezlikten gelinmiyor, bu sonuncu dakikadan sonraki dakikada da çarpıtılıp yanlış yansıtılıyor. Eğer bu pislikler halının altına süpürülüp ört bas edilemiyorlarsa, *nedenlerinden* soyutlanmış *sonuçlar* olarak çarelerine bakılıyor. (Daha önce bahsettiğimiz “gizemli hastalıklar” ve “herhangi bir temelden yoksun olaylar” vs. gibi saçma varsayımları anımsayalım).

Karakteristik olarak, ekonomi üzerine yazılmış yakın zamanda yayımlanmış kitaplardan birinin bir sayfasında bizi “şehirlerimizin geniş çapta yeniden planlanması yararına endüstriyel yatırımı azaltmaya ve bir çok şehrimizin, kasabamızın, köylerimizin güzelliğini artırmaya, düzenlemeye” çağıran bir dipnota rastlıyoruz. Hikayenin devamı şöyle:

“New York'daki en son elektrik kesintisi, verimlilik açısından bakıldığında açıkca acınacak bir olaydı; milyonlarca New Yorklunun yaşamındaki tekdüzeliği kısa bir süre için kırdı İnsanlar, yeniden kendi doğuştan gelme kaynaklarına atılmanın ve aniden birbirlerine bağımlı olmanın şokunu yaşadılar. Bir kaç saatliğine günlük işleri bir kenara bıraktılar ve karanlık tarafından bir araya getirildiler. Birbiriyle tanışmayan kapı komşular ko-

nuştı, birbirleriyle yardımlaşmanın hoşnutluğunu yaşıdılar. İyiliğe yer vardı. Arıza onarıldı. Güç perisi her eve dönmüştü. Ve nasıl karanlık onları raslantıyla birbirlerinin kollarında buluşturmuşsa *şiddetli ışık da dört bir yana dağıttı onları yeniden*. Bununla birlikte, birisi bunu, şunları söyleyerek aktarıyordu, 'En az ayda bir kez olmalı böyle şeyler'."12

Yalnız pek iyi anlaşılmayan şey var: Niçin "en az *haftada bir*" değil? Kullanılmayan elektriklerden elde edilen sınırsız tasarruflar, "şehirlerimizin geniş çapta yeniden planlanmasının, kasabalarımızın, köylerimizin güzelleştirilmesi, restore edilmesinin" bedelini kesinlikle birkaç kez karşılardı. Haftada bir gökdelenlerin karanlık koridorlarında düzenli olarak yaşanan yeni kardeşlik deminin uygulanmasındaki yüce faydalar da cabası. Zira açıkça görülüyor ki, "insanları birbirinden uzaklaştıran" ilişkilerin biçimi değil, teknolojik akılcılık ve "güçlü ışığın" tekdüzeliği. Aşıkare çare, onlara "şiddetli ışıktan" daha az vermek; hem böylece, bütün istenmeyen sorunlar da temelli olarak kaybolur. Şiddetli ışık üretiminin toplumsal bir zorunluluk olduğu, yerinin periyodik törenlerin sonuna kadar bile olsa, loş mum ışığıyla doldurulamayacağı, romantik hayallere dalmış şampiyonlarımızın dikkatini çekmeye değmez bir düşüncedir.

Başka bir şekilde söylenirse: Hüsnü kuruntunun bu yaklaşımı, sistemin karşılayamayacağı bütün bu beklentilere kısa bir cevapla yol verilmesiyle karakterize edilmiştir. Bu yaklaşımın temsilcileri, bitmek tükenmez boş gevelemelerle, bu tip beklentilerin toplumsal ekonomik ilişkilerin dışı vurumları değil, yalnızca daha da "artan

beklentilerin" sonuçları olduğunda ısrar ediyorlar. Böylece yalnız, boşa çıkan beklentilerin *nedensel temelleriyle* yüzleşmenin meydan okumasından sistematik olarak kaçınılmıyor, aynı zamanda bu kaçınmanın kendisi tam da gerektiği biçimde "haklı çıkarılıyor," yani rasyonalleştiriliyor.

Ne var ki, burada, yarattığı beklentileri karşılamada tam bir başarısızlığa uğradığı noktada bile yeni beklentiler yaratmadan edemeyen bir üretim ve denetim sisteminin iç çelişkisi ele alınıyor. Ve tam tamına ümitlerin boşa çıktığı bu noktalarda, Kişotça çareler ve asli olmayan çözümler bu denli "insancıl" tutkularla savunulur. Bu kriz ve çöküş noktaları boyunca ve öncesinde hiç kimse, sağ duyusuna uyararak "maliyet-etkisi", "iş anlayışı", "teknolojik yeterlilik", "ekonomik itkiler" ve benzeri kavramların aşkın bilgeliğini sorgulamaya yetkili değildir. Fakat sistem, bir önceki anda —yapısal rahatsızlıkların patlamasından önce, olası bütün üretim ve denetim sistemlerinden üstünlüğünün kendinden aşıkâr kanıtı olarak artan beklentilerini karşılama yeteneğini güvenle öne çıkardığı sırada— bağıra çağıra reklamını yaptığı malları piyasaya süremediği an, sistemin savunucuları "maliyet etkisi" ve "ekonomik itkiler" dininin vaazlarını bir tarafa bırakıp birden başka bir telden çalmaya başlarlar; "nefsinden feragat etme" ve "idealizm" gereksinimini kutsarlar ve bunu yaparken de, elbette, bu ani değişiklikten ya da kuruntulu "çözümlerinin" biçimsel gerçekdışılığından ötürü başları ağrımaz.

Durum buyken, aniden "yapay eskime" ufkunun ötesinde, yapay elektrik kesintilerinin planlanmasını, yapay kıtlık üretimini —hem maddi olarak hem de artan bir

toplumsal bilinç tehlikesinin gerektirdiği daha fazla “boş zaman”ın panzehiri olarak— mekan dayanışmasını ve yapay bir şekilde manipüle edilen kuşku vb. üretimini savunan “teori”lerle karşılaşırız. Gerçekten de, tehlikeli bir biçimde artan işsizlik zamanında bile, doymuş mal varlığındaki tümünden amaçsızlıktan kaynaklanan karışıklıklara karşı, ciddi ciddi yapay işsizlik ve zorluk yaratılmasını savunarak yitik din hakkında nostaljik söylevler verip yeni marka yapay bir din gereksiniminden bahsederek harekete geçmek isteyen nuhu nebiden kalma “teorisyenlerle” karşı karşıyayız. Açıklamayı başaramadıkları tek şey, bir de bütün bu yapaylıkların grotesk yapaylığını sistematik olarak farketmemeyi başaracak yapay varlığı nasıl icat edecekleridir.

Bir zamanlar, her şeyi satılabilir metalar haline getiren dönüşümün acımasız cinini şişenin kapağını açıp dışarı salmak, beraberinde kendi altını kazan sınıflı toplumun denetim mekanizması için yaşamsal önemi olan dinsel, politik ve eğitim kurumlarının nihai çöküşlerini getirse bile, kapitalizmin gelişimine pek yaraşıyordu. Ne var ki, bugün altı kazılmış ve çöken bütün denetim kurumlarının bir restorasyonu statükoya çok daha iyi hizmet edecektir. Romantik eleştirmenlerimize bakılırsa, yalnızca cinin tekrar şişeye geri dönmeye ikna edilmesi durumunda, her şey düzelecek. Fakat mesele şu ki, onun bu işi yapmaya hiç de niyeti yok. Öyleyse, romantiklerimize, bu cinin günahkârlığına ve onu salıveren insanoğlunun ahmaklığına ağlamaktan başka bir şey kalmıyor.

Sistem kendisine muhalif grupların tezahürleriyle başa çıkamadığında, aynı zamanda bunların nedensel temelleriyle uğraşmaya muktedir olmadığından, tarihin böylesi dönemlerinde yalnızca fantezi şahsiyetler ve çareler değil, bütün eleştirilerin baskıcı bir biçimde reddedilmesini öne çıkaran “gerçekçiler” de sahnede görünür. 1957’de, yetenekli genç bir Alman yazar olan Conrad Rheinhold, 20. Kongrenin ardından politik bir kabareyi idare ettiği Demokratik Almanya’dan kaçmak zorunda kaldı. Batı Almanya’da biraz hayat deneyimi kazandıktan sonra *Der Spiegel*’de yayımlanan bir röportajda¹³ kendisine eski durumu ile yeni durumu arasındaki temel farklılığın ne olduğu sorulmuştu. Yanıt şuydu: *“Im Osten soll das Kabarett die Gesellschaft ändern, darf aber nichts sagen; im Westen kann es alles sagen, darf aber nichts ändern.”* (“Doğu’da politik kabarenin toplumu değiştireceği varsayılır ama onun hiçbir şey hakkında konuşmasına izin verilmez. Batı’da ise, her şeyi söyleyebilir ama herhangi bir şeyi değiştirmesine izin yoktur”).

Bu örnek toplumsal denetimin ikilemini çok iyi gösteriyor. Zira, “baskıcı hoşgörü” madalyonunun öbür yüzü, “bastırılmış” hoşgörüdür. Bu ikisi birlikte belirli bir tarihsel dönem içerisinde toplumsal değişim gereksinimini karşılama yeterliliğinde olmayan toplumsal sistemlerin sınırlarını imler.

Marx 1883’de öldüğünde, ölümü *The Times*’da gecik-

meli olarak yayımlanmıştır.¹⁴ Şaşmamak gerek: Zira, Marx'ın *Londra*'da öldüğü haberinin, ilk önce *Paris*'ten *London Times*'a gelmesi gerekmişti. Ve işte bu da ikilemimizi çok güzel gösterir. Zira, kendisini kuşatan politik ve ideolojik boşluktan ötürü sesi yaşadığı yerde duyulmadığı için Marx'ın bile ihmal edildiği bir sırada liberal olmak kolaydır. Fakat siyasi boşluğun yeri gitgide artan toplumsal çelişkilerin yükselen baskılarıyla doldurulduğunda ne olacak? Bu durumda, nedenleriyle uğraşmak yerine, yalnızca toplumsal-ekonomik sorunların yüzeydeki tezahürleriyle ilgilenmenin getirdiği zorunlu başarısızlığın neden olduğu beklenmedik durumlar ortaya çıkmayacak mı —bu başarısızlık bir güç gösterisinin ardına sığınmayacak mı ve bu aynı liberal değerlerin ihlali demek olsa bile, böyle olmayacak mı? Demokratik Almanya'dan kaçan genç mültecilerden biri — bu kez siyasi içerikli bir kabare yöneticisi değil, ucuz kabare düzeyinde politik çöküşle ilgili birisi: Rudi Dutschke— sorumuza oldukça rahatsız edici bir yanıt önermekte.

Sorun, bazı yorumcuların anladığı gibi, “kişisel sapıklık” ya da “siyasi dikbaşlılık” değildir. Maalesef bundan çok daha kötü. Tam olarak kapitalist ekonominin günümüzdeki eklemlenmesinin gereksinimleriyle denetimin siyasi organlarını aynı çizgiye getirmek için yapılan meşum bir girişim —böylesi bir ayarlama “baskıcı hoşgörülükten” “baskıcı hoşgörüsüzlüğe” “liberal” bir geçiş gerektiriyor olmasına karşın. Bu konularda hâlâ hayallere kapılanlar, aşağıdaki pasajda olduğu gibi dikkatlice örülmüş anlamları kavramak için sözde “tarafsız” günlük gazeteleri bir parça daha dikkatli okumalıdır:

"Liberal üniversite ne kadar yoğun baskı altında kalırsa *olabileceğinden* o aranda daha az kapsayıcı olur, sınırını o kadar keskin çizmek zorunda kalır ve de o kadar *hoş-görüsüz bakış açısı dışında* kalacaktır. *Hoşgörülü toplumun* paradoksu, tıpkı *pasifist toplumun* yalnızca *barışçıl* araçlarla savunulamaması gibi, yalnızca *hoşgörülü* yollarla savunulamaz olmasıdır.¹⁵

Gördüğümüz gibi, "herkesin herkese karşı savaştığı" bir toplumu betimlemek için içi boş "hoşgörülü toplum" ve "pasifist toplum" mitleri kullanılıyor ve bu yapılırken de, ABD kapitalizminin "pasifist toplumunun", acı verici bir açıklıkla gerçek karakterini ortaya koyduğu toplu kıyımaya yol açan bombalamalarını, Vietnam'daki toplu katliam ve kıyımlar"ı ve bu "hoşgörülü" ve "pasifist" toplumun sözü edilmeyen insanlık dışılıklarına karşı bir protesto düzenlemeye cesaret etti diye "liberal üniversite" önünde kendi gençliğini bile kurşunlamasını —Kent Eyaleti ve başka yerlerde— yok sayıyorlar.

Dahası, editör bilgeliğinin bu gibi pasajlarında, eğer niyetimiz varsa, "liberal" ve "hoşgörülü" toplumun ancak *kaldırabildiği* ölçüde —yani yalnızca protestonun ötesine geçtiğinde etkili olmaya başlayacağı ve baskıcı hoşgörülü toplumun devamlılığına gerçek bir toplumsal meydan okuma haline gelebileceği noktaya kadar— "hoşgörülü davranacağı"nın bilinçsiz kabulünü görmekle kalmayız, aynı zamanda *kaba* ("katı") ve *kurumlaşmış hoşgörüsüzlüğün* ("dışlama") savunuculuğunu yapan bilgiç iki yüzlülüğün, kendisini "hoşgörüsüz görüş açısına" karşı toplumun liberal savunması olarak tanıtmayı başardığını da görürüz.

Benzer şekilde, hoşgörüsüzlüğün kurumlaşmış savunuculuğu, sendikal anlaşmazlıklara “çözümler” önermeye kadar uzanır. Bir başka *Times* makalesi —anamlı bir başlık: *Yüzde On Savaş Hattı*¹⁶—, *Kimse freni patlamış bir enflasyona neden olan mekanizmanın ne olduğunu bilmiyor*, diye ihsanda bulunduktan, “bir takım otoriter rejimlerin” kaderleri hakkında bir şeyler mırıldandıktan ve bu kaderin önemli oranda enflasyona sahip ülkelerin başına geldiğini saptadıktan sonra, *aşikâr olarak otoriter önlemleri savunmaya girişiyor*.

“Mevcut enflasyonun trendini geri çevirmek için ne yapılabilir? İlk ve dolaysız yanıt şudur: Ülke, *sağlam durmanın* haklılığını kabul etmelidir. Mevcut koşullarda, kim yüzde ondan fazla isterse, bu kişi kendini yok etme sürecine katılmış demektir. Her kim yüzde 15'i kabul etmediği için grev yaparsa, toplumun bütün etkisi ve *hükümetin tüm gücüyle karşısına çıkılmayı* hakeder.¹⁷ . . . Yapılacak ilk ve en basit şey grevleri bozguna uğratmaktır [!!!] *Grev aylarca sürse bile, yerel makamlara, daha fazla taviz vermeyi reddedebilmeleri için tam destek* [askeri destek de dahil mi?] verilmelidir.”

Böylece, “otoriter bir rejim” (*kılgısal*) tehlikesi —ki bunun mekanik olarak yüksek enflasyona bağlı olduğu ya-
lın bir şekilde ilan ediliyordu— konusundaki *açık endişe*-
nin, sermayenin çıkarlarını koruma *gerçek endişesini* na-
sıl *açığa çıkardığını*, “aylarca süren grevler”e karşı “sağ-
lam durma”nın politik imalarının ne kadar *ciddi*
olabildiğini görebiliyoruz. En yüksek *önceliklerimizi*
“grevleri bozguna uğratmak” zihniyeti uyarınca *formüle*

etmek, daha tali meselelerde liberal tutumlar takınabilen editör sütunlarında böylesi önlemlere dayalı politakaların şampiyonluğu yapılsa bile, *otoriterdir* ve öyle de kalır.

“Grevleri hükümetin bütün gücüyle bozguna uğratmak” biçimindeki kurumlaşmış hoşgörüsüzlüğün savunuculuğundadır, *sendika karşıtı yasalarla* bu tür uygulamaları meşrulaştırılmasına geçiş, kuşkusuz, yalnızca bir sonraki mantıksal adımdır. Ve konsensus siyasetinin sicili de özellikle bu husus üzerinde durmuştur.¹⁸ Zira Bayan Castle’ın *Tory* (İngiltere’de Muhafazakarlar —çn) tasarısını yermesi yalnızca gevşek ve gecikmiş değildir. Analık hakkından kesinlikle vazgeçemediği ikiz kardeşini —bahtsız İşçi Partisi tasarısı— hatırladıkça da acı çekmektedir. Ve Mrs. Castle, *The Bad Bosses’ Charter*’i¹⁹ (Kötü Patronlar Şirketi) yazarken yalnızca, geçmiş deneyimlerine karşın hâlâ seçilip kanun kitabına “*İyi Patronlar Şirketi*” yazmak için koltuklarına geri döneceklerini hayal eden “pragmatik” politikacıların inatçı yanılsamalarını aydınlatıyordu.

Sosyalist bakış açısından, patronlar ne “iyi” ne de “kötü”dürler. Yalnızca *patronlardır*. Ve *bu da* yeterince kötüdür zaten: Aslında daha kötü de olamaz. Bu temel hakikati tanımayı reddeden ve artan başarısızlıklarının korkunç sonuçlarını halka yüksek bedelle ödeten konsensus politikasının felç edici sınırlarının ötesine geçmenin hayati önemde olmasının nedeni budur.

Kâr oranlarındaki düşüşün mahvedici sarsıntısı altın-
da, geleneksel politik çylemin marjı, sermaye genişleme-
sinin en acil ve dolaysız taleplerinden doğan buyrukları
kölece yerine getirmeye indirgenmiştir ve bu operasyon-
lar, istisnasız olarak, "ulusal" konsensusun iki tarafınca
da yanılıcı bir şekilde "ulusal çıkar" olarak ifade edilir.²⁰
Ve politika oluşturma-ın nasıl doğrudan tekerci serma-
yenin buyruklarına tabi olduğu —gayri resmi bir şekilde,
önemli meselelerin belirlenmesinde seçilmiş temsilcilerin
büyük çoğunluğunun devre dışı bırakılması— zaman
zaman en beklenmedik biçimlerde, örnek verilirse, bir bü-
tün olarak ulusal politika bir yana kendi bakanlıklarını il-
gilendiren önemli konuların kararlaştırılmasında bile söz
haklarının olmamamasını protesto eden en yetkili kabine
üyelerinin başlıklara şenlik istifaları gibi utanç verici bir
biçimde açığa çıkar.

Daha da açıklayıcı olan, büyük şirketlerin ve yüksek
finans kurumlarının kendi kendisini politik karar alma
mekanizmasının tepesine atamış temsilcilerinin meteo-
rik artışıdır. Zira —kapitalist üretim sisteminin sürdürül-
mesinde emrindeki araçlarla, devlete verilen yaşamsal rol
göz önüne alındığında— sermayenin muazzam bir yo-
ğunluğa ulaştığı ve hala da yoğunlaşmaya devam ettiği
bir sırada, politika oluşturmaya dolaylı (ekonomik) de-
netlemenin geleneksel biçimleri, politika oluşturma "yük-
sek mevkileri"nin tekerci sermayenin sözcüleri tarafından
doğrudan denetimi lehine terkedilmelidir. Yakın geçmişte

tanık olduğumuz ve halen de olmakta olduğumuz fiili ekonomik ve politik gelişmelerin böylesi tezahürlerine karşıt olarak, "pragmatik bir şekilde" "karma ekonominin yüksek mevkileri"nin denetimini ele geçirerek sosyalist idealleri gerçekleştirme miti ise, kulağa fazla hayali gelmelidir.

Böylece, politika —ki, bir bütün olarak toplumsal gelişmeyi derinden etkilemeye muktedir stratejik önlemlerin bilinçli bir uygulamasından başka bir şey değildir— kendisine ait kapsayıcı herhangi bir plan ya da tasarıdan bütünüyle yoksun ve basiretsiz bir manipölasyon aracı haline gelmiştir. Böyle bir politika, kendi kendini doyuran meta üretiminin ve kendi kendine ket vuran sermaye birikiminin toplumsal-ekonomik temelleri üzerinde zorunlu olarak gitgide artan bir sıklıkla patlayan sersemletici krizlere karşı gecikmiş ve kısa vadeli bir tepkisel hareketler modelini izlemeye mahkûmdur.

O halde, karşı karşıya bulunduğumuz kriz, sadece bir politik kriz değil, bir uçtan bir uca bütün kapitalist toplumsal denetim kurumlarının genel yapısal krizidir de. Burada ana nokta, kapitalizmin kurumlarında içkin olarak şiddetin ve saldırganlığın varolmasıdır: Bu kurumlar, "eğer 'normal' yayılma yöntemleri başarısızlığa uğrarsa savaş" temel öncülünün üstüne inşa edilmişlerdir. (Bunun yanı sıra, fazla üretilmiş sermayenin periyodik olarak *yok edilmesi*, —şiddetin kullanımı da dahil olmak üzere her türlü yola başvurularak— sistemin 'normal' işleyişinin içkin bir zorunluluğudur: Krizden ve bunalımdan *kurtulmanın* hayati koşulu). Piyasa mekanizmasının kör "doğa kanunu" şu gerçeği birlikte taşır: Sermaye üretimi ve yoğunlaşmasıyla bağlantılı ciddi toplumsal so-

runlar hiçbir zaman *çözülm*ez, yalnızca *etkilenir* ve gerçekte —ertelemek sonsuza kadar işe yaramadığı için— askeri alanlara aktarılır. Bu nedenle, kapitalizmin hiyerarşik olarak yapılanmış kurumlarının “anlamı”, şiddete bu nihai göndermede verili olan uluslararası arenada sorunları “savaşarak halletme”dir; zira, sosyo-ekonomik birimler —kendi içsel gelişimi mantıklarını izleyerek— giderek daha fazla büyüyorlar ve sorunları ve çelişkileri daha da yoğunlaşıp ciddileşiyor. Büyüme ve yayılma, kapitalist üretim sisteminin her yerde varolan zorunluluklarıdır ve bölgesel sınırlara varıldığında, mevcut güç ilişkilerini şiddet kullanarak yeniden ayarlamaktan başka hiçbir çıkış yolu yoktur.

Ne var ki, günümüz kapitalist sisteminin, gerçek ya da potansiyel rakiplerine karşı topyekün savaş nihai yaptırımını uzaklaştırılarak başı vurulmuştur. İçsel şiddeti ihraç etmek artık büyük ölçüde olanak dışıdır. (Sınırlı ölçekte bunu yapma çabaları —örneğin Vietnam savaşı— yalnızca eski mekanizmanın ikameleri olmakla kalmayıp, sistemin içsel çelişkilerini artırarak kaçınılmaz içsel patlamaları hızlandırırlar). Mevcut toplumsal denetim krizine tek olası çözüm olan sosyalizmin *içerden* meydan okuyuşunu *dışsal* bir çatışma, “monolitik” bir düşman tarafından dışardan yönlendirilen bir “yıkıcılık” olarak sunan ideolojik çarpıtmalarla da kurtulmak olanaklı değil. Tarihte ilk kez kapitalizm global olarak kendi sorunlarıyla yüz yüzedir ve bu sorunlar, ne daha fazla ertelenebilecek ne de savaş biçiminde “ihraç edilerek” askeri düzleme aktarılabilir cinstendir.

Toplumun vahim yapısal krizlerine bir üçüncü dünya savaşı yoluyla çözüm arama yolunun bloke edilmesi, kapitalizmin gelecekteki gelişimiyle ilgili çok büyük önem taşır. Bu blokajın vahim içermelerinin ne olabileceği geçmişin "Büyük Savaşları" anımsanarak kavranabilir:

(1) otomatik olarak "maddilikten çıkarılmış" kapitalist güdüleme sistemi (ekonomik güdülerden, sorunlu sistemin son zamanlardaki kimi sözcü ve savunucularının pek sevdiği "nefsinden feragat" ve "idealizm"e kaymayı üreterek), ve aynı zamanda, bununla bağlantılı olarak, kurulu düzenin süregelen meşruiyetinin başarıyla yürütülmesini sağlayan "içselleştirme" mekanizmasının uyarlanması;

(2) olağanüstü koşullar altında halk kitlelerine, itiraz etmeden, gönüllü olarak kabullendikleri, çok düşük yaşam standartlarını bir çırpıda dayatmak;

(3) aynı biçimde, birdenbire daha önce bastırılmış kâr marjının köklü bir şekilde genişletilmesi;

(4) bir bütün olarak sisteme hayati bir nasyonalizasyon ve koordinasyon ögesinin sokulması (yani, olağanüstü koşullar nedeniyle, doğrudan tek başına sermaye üretiminin ve genişlemesinin gereksinimlerinden kaynaklanan rasyonalizasyonun dar sınırlarıyla sınırlı olmak zorunda olmayan bir rasyonalizasyon) ve son olarak:

(5) geniş bir cephede bir bütün olarak ekonomiye, sınırsız bir teknolojik destek sağlanması.

Hali hazırdaki askeri talep, ne kadar kütsel olursa olsun, ortadan kaldırılmaları kapitalist dünya sistemi hakkında pek çok şeyi ispatlayabilecek olan ekonomik ve ideolojik faktörler dizisiyle basit bir şekilde karşılaştırılmaz. Hele, günümüzdeki askeri talep —“ulusal seferberlik” koşullarında değil de “barış zamanı” koşullarında topluma dayatılan— sermaye üretiminin çelişkilerini şiddetlendirmemesi olanaksızdır. Ayakta kalmaları büyük oranda muazzam savunma sözleşmelerine bağlı şirketlerin (Lockheed ve Rolls Royce örneğin) görülmeye değer başarısızlıkları, bu gerçeği daha da aydınlatıyor.

Ne var ki, mesele, en seyirlik başarısızlıkların bile yeterli derecede gözler önüne serilebileceğinden çok daha temeldir. Zira, yalnızca bir tek koluyla değil, bir bütün olarak günümüz kapitalist üretim yapısıyla ilgilidir. Halktan toplanıp kurtarma operasyonları uğruna lağım altına alınan paraların miktarları ne olursa olsun, aklı başında hiç kimse devletin sorunu çözmesini bekleyemez.

Aslında, işleri bu duruma getiren de, devletin sermayenin yayılması yararına ekonomik meselelere gitgide artan müdahale eğilimidir. Bu müdahalelerin sonucu, yalnızca sermaye üretiminin total çerçevesi içinde üretici olmayan endüstri kollarının kanserli büyümesi olmamış, —eş derecede önemli olan— “ulusal çıkarlar açısından yaşamsal derecede önemli” olduklarına dair ideolojik doğrulamalarla kotarılan iş sözleşmelerinin ağırlığı altında kapitalist maliyet muhasebesinin bütün yapısının vahim bir biçimde çarpıtılmasına da yol açmıştır. Günümüz kapitalizmi sıkı sıkıya kenetlenmiş bir sistem o-

luşturduğundan, yapısal çarpıklığının tahrip edici sonuçları endüstrinin sayısız alanı ve kolunda öne çıkar; üstelik bu kollar yalnızca doğrudan doğruya savunma sözleşmelerinin uygulanmasıyla yükümlü kollar değildir. Orijinal maliyet hesaplarının kural olarak çılginca "yük-seldiği"ne ve bunları "incelemek" üzere hükümet tarafından kurulan komitelerin hiçbir sonuç (yani, gelecekte daha cömertçe harcamalar yapılması için geçmişteki operasyonların iki kat aklanıp paklanması sonucundan başka) vermediğine dair bilinen bazı gerçekler, gelecek açısından en ciddi içerimleriyle kapitalist üretim ve muhasebenin bu değişen yapısının içkin gerekliliklerinde ifadesini bulurlar.

Bu yüzden, devlet gücünün ekonomiye müdahalesi — yakın zamana kadar, "modern endüstriyel toplumun" akla gelen bütün hastalık ve dertlerinin harika ilacı olduğuna inanılırdı— kesinlikle bu çelişkilerin olgunlaşmasını hızlandırmakla sınırlıdır. Nekahat devresindeki hastaya verilen doz ne kadar artarsa, hastanın bu harika ilaca bağımlılığı da o kadar artar; yani, yukarıda, kapitalist maliyet muhasebesi sisteminin yapısal çarpıklığı olarak betimlenen semptomlar o kadar ciddi olur —sermayenin üretim ve genişleme mekanizmalarının nihai yıkım ve çöküşününün meşum habercisi olan semptomlar. Ve çare olduğu sanılan şeyin daha beter krizlerin patlamasına katkıda bulunan bir neden olduğu gerçeği, burada, "geçici olarak görevini yerine getiremeyen bir organla" değil, tarihsel çözülme safhasındaki sermayenin üretimin yapısında temel, dinamik bir çelişkisiyle uğraşmakta olduğumuzu açıkça gösteriyor.

Yeni ortaya çıkan işsizlik biçimi de eş derecede önemlidir. Zira son onyıllarda son derece gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işsizlik hep “azgelişmişliğin ceplerine” sıkıştırılmıştı; ve milyonlarca insan bundan etkilenip, kendi kendinsinden hoşnut neo-kapitalizmin gösterişi içerisinde iyimserce “modernizasyonun kaçınılmaz bedeli” diyerek ve toplumsal – ekonomik tredin geri tepeceğinden, pek de fazla kaygılanmayarak —eğer kaygılanıyorsa— hesabı kapatıyorlardı.

Yürürlükte olan hareket, endüstriyel kalkınmaya büyük miktarlarda sermaye yatırılmasını gerektiren *kalifiyesiz* işlerden *kalifiye* işlere doğru olduğu süreç, “genişleme” keyfiyle ve göreceli bir güvenle bu mesele ihmal edilebilir. Bu şartlarda her tipten işsizlikle —“modernizasyon” uğruna yaratılan da dahil— zorunlu olarak birlikte bulunan insan sefaleti; herkese parlak bir meta-geleceği adı altında kapitalistçe aklanabiliyordu. O günlerde, apatetik, “imkânları kıt” talihsiz milyonlar, toplumun perifesine kolayca sürülebiliyordu. Toplumsal bir görünüşü olarak “muhteşem bolluk toplumu”nun geri kalan kısmından yalıtılan bu insanlar, neo-kapitalizmin iyice yüklü sofrasından işsizlik “ödenekleri” ve satılamayan yiyecek kuponları biçiminde önlerine atılan artıkları tüketmeye mahkum acınacak durumlarından ötürü, yalnızca kendi “işe yaramazlıklarını” (hüner isteği, “itki”den yoksunluk, vs.) suçlayabilirlerdi. (O günlerde, en ünlü ekonomistlerden bazılarının daha sonra “teknolojik

ilerleme" ve "maliyet-verimlilik" adı altında kurumlaşacak olan programları ciddi ciddi savunduklarını unutmamalıyız —iş gücünün büyük bir oranını, zorunlu işsizliğe ve "toplumsal sadaka"ya bağımlı olmanın insanlık dışı varoluşuna sürekli mahkum etme programları).

Fakat, sistematik olarak görmezlikten gelinen olgu, kapitalist "modernizasyon" ve büyük miktarda vasıfsız emeğin yerini çok daha küçük miktarda vasıflı emeğe bırakması trendinin, eninde sonunda bizzat trendin *tersine dönüşünün* habercisi olduğu gerçeğidir. Yani kütleli işsizliğe bağlı olarak "modernizasyon"un yıkılışı. Bu son derece önemli gerçek, görmezlikten gelinmek *zorundadır*; zira bu gerçeğin kabulü toplumsal denetimin kapitalist perspektiflerinin süregelen kabullenilişleriyle temelde bağdaşmaz. Çünkü trendin şiddetli bir biçimde tersine çevirilişine yol açan temeldeki dinamik çelişki, hiçbir şekilde, uygulanan *teknolojinin* doğasına ait değildir; aksine *emeğin ve teknolojinin*, toplumsal gelişmenin ve denetimin üzerinde her zaman son söz sahibi sermayenin yıkıcı ve dar sınırlarına körü körüne tabi olmasındadır.

Verili teknolojinin toplumsal olarak bu mekanizmanın içinde olduğunu onaylamak, teknolojinin kapitalist kullanımının sosyo-ekonomik sınırlamalarını kabul etmek sonucunu doğuracaktır. İşte kapitalist üretim ilişkilerinin savunucularının, *kapitalist* büyümenin ve gelişmenin *makul sınırlarını* tayin etmek yerine "büyüme", "gelişme" ve "modernizasyon" gibi konularda teoriler kurmak zorunda olmalarının nedeni budur. Ve işte bunun içindir ki, yeniden üretimin "modern endüstriyel" çevrimini sürdürmek için yalnızca "tüketici-talebi"nin en sinik manipulasyonuna değil, bunun yanı sıra, "yoksulların" en katı

biçimde sömürülmesine de dayanan *ısraf üreten meta toplumunun* çelişkili, yapay zenginliği yerine, genel olarak “bolluk,” “modern endüstriyel” —ya da aslında “endüstriyel sonrası” (!)— ve “tüketim” toplumundan söz etmek zorundadırlar.

Modernleşme trendinin ve vasıflı işçinin vasıfsız işçinin yerini almasının süresiz olarak devam etmemesi için, *ilke olarak* hiçbir neden olmasa bile, *teknolojinin kendisi* söz konusu olduğu sürece, bu eğilimin kapitalist üretim ilişkileri altında tersine dönmek zorunda olmasının iyi bir nedeni vardır: Yani, böyle bir “modernleşme”nin zorunlu olarak tabi olduğu yıkıcı bir şekilde kısıtlayıcı kapitalist kârlılık ve birikim kriteri. Sonuç olarak, toplumsal ekonomik bir trend olarak yeni ortaya çıkan işsizlik biçimi de, günümüz kapitalizminin gittikçe artan yapısal krizinin belirtilerinden biridir.

Bu trend açısından sorun artık yalnızca vasıfsız işçilere iş teminatı vermek değil, bunun yanı sıra önceki işsizler ordusuna ek olarak hayli yüksek sayıda *oldukça vasıflı* işçinin de şu an sayıları üzücü bir biçimde azalan iş olanaklarının peşinde koşuyor olmasıdır. Ayrıca, “rasyonalleştirici” organ kesme, artık “yaşlı endüstrinin periferel kolları”yla sınırlı değil, üretimin *en gelişkin* ve modernleşmiş sektörlerini de —gemi yapımı ve havacılıktan elektroniğe, mühendislikten uzay teknolojisine kadar— kapsıyor.

Böylece artık “büyüme ve gelişmenin” “normal” ve isteyerek kabullenilmiş yan ürünleriyle değil, bunların bir duraklama devresine girmesiyle ilgileniyoruz; “az gelişmişliğin ceplerinin” periferel problemleriyle değil, “gelişmenin”, “rasyonalleşmenin” ve “modernleşmenin” en

son başarılarını bile kronik az gelişmişliğin felç edici yüklerine çeviren bir bütün olarak kapitalist üretim tarzının temel çelişkisiyle ilgiliyiz. Ve hepsinden önemlisi, kendini alıcı uçta bulan insani aracılık, artık yalnızca toplumsal olarak güçsüz, apatetik ve parçalanmış “ayrıclıksız” halk çoğunluğu değil, vasıflı ve vasıfsız emek *bütün* kategorileridir, yani nesnel olarak, toplumun toplam emek gücüdür.

Söylemeye gerek yok; dünya kapitalizmin çöküşünü bildiren mekanik belirlenimcilikten değil, toplumsal gelişmenin ana trendinden söz ediyoruz. Manipülatif karşı önlemler ambarındakiler bile, henüz tükenmemiş olmaktan uzaktır ve bu önlemlerden hiçbiri uzun vadede trendi bastırma gücüne sahip değildir. Kapitalist üretim tarzının temel gerekleri ve sınırlarıyla bağdaşan ve yine bunlardan kaynaklanan önlemlerin başarı oranı ne olursa olsun, can alıcı olgu bugünkü sermaye üretiminin hal ve şartlarında toplam emek gücünün, tekelci sermaye ile gitgide yoğunlaşarak artacak olan bir yüzleşme durumuna geliyor olmasıdır —ve bunun, toplumsal bilincin gelişimi açısından geniş kapsamlı sonuçları vardır.

Burada yine, kapitalizmin yapısal krizine çözüm yollarını sorunlarını yeni bir dünya savaşı biçiminde şiddete dayanarak halletmeyle kapatmanın hayati önemini görebiliriz. Değişen koşullar altında en güçlü mistifikasyon araçlarından bazıları —geçmişte sermayenin emek üzerindeki o felç edici ideolojik denetiminin sürdürülmesinde kullanılan— ölümcül bir biçimde zayıflamış ve hepbirlikte çökmeye yüz tutmuşlardır. Zira, sermaye üretim sisteminin içinde üretilen devasa gerilimler, yeterli bir ölçekte diğer ülkelerin zararına ihraç edilemez; dolayısıyla, bu gerilimlerin temelinde yatan emek ile sermaye arasındaki temel toplumsal uzlaşmazlık sonsuza kadar mühürlenebilir: *Çelişkiler, fiilen üretildikleri yerde halledilmelidir.*

Sermaye kendi kuruluşu içinde doyma noktasına eriştiği ve eş zamanlı olarak emperyalizm ve yeni sömürgecilik vasıtasıyla daha fazla genişleme yolları bulamadığı zaman, yerli iş gücünü kâr oranlarındaki düşüşün getirdiği vahim sonuçlarla karşı karşıya bırakmaktan başka çaresi yoktur. Dolayısıyla, en gelişmiş bazı “endüstri sonrası” toplumların işçi sınıfları, “liberal” sermayenin gerçek acımasızlığını tadıyorlar.

Pek çok ana faktörün etkileşimi —üretim güçlerinin dramatik gelişiminden tekelci sermayenin dizginlenemeyen uluslararası yayılımına devasa engellerin dikilmesine kadar— geçmişte sermayenin kendi yurdunda “liberalizmin” kurallarına uyup dışarda otariteryanizmin en kaba

biçimlerini sürdürmesini sağlamış olan geleneksel “çifte muhasebe” mekanizmasını gözler önüne serdi ve zayıflattı. Bu anlamda, kapitalist üretim ilişkilerinin gerçek doğası; sermayenin emek üzerindeki merhametsiz egemenliği *global* bir görüngü olarak gitgide daha açık bir hal alıyor.

Aslında başka türlü de olamaz.Çünkü, emeğin sorunları yalnızca *kısmi* açılardan (yani, parçalanmış, tabakalara ayrılmış ve bölünmüş işçi gruplarının *yerel* sorunları gibi) değerlendirildiği sürece, teori açısından bir gizem olarak kalırlar ve yalnızca politik görüşlü toplumsal pratik açısından kronik ketlenmelere sebep olurlar.

Meta toplumun birçok gizemini —“ortalama kâr oranı”ndan, sermayenin genişlemesini ve yoğunlaşmasını yöneten yasalara kadar—tek başına açıklayabilen *toplam* toplumsal sermaye kavramı olmadan, kapitalist üretim tarzının gelişmesinin ve kendisini yeniden üretmesini anlamak tamamıyla olanaksızdır. Aynı şekilde, zorunlu bir doğru değerlendirme çerçevesi, yani *toplam* toplumsal sermaye ile emeğin *bütünselliği* arasındaki uzlamaz karşıtlık sürekli akılda tutulmadan, emeğin toplumsal olarak tabakalara ayrıldığı gibi ülkelere göre de değişen çok katlı ve güç sorunlarını anlamak da olanaksızdır.

Söylemeye gerek yok; bu temel uzlaşmazlık, kaçınılmaz bir biçimde, şunlara uygun olarak değişir:

(a) yerel sosyo-ekonomik koşullar;

(b) sermaye üretiminin global çerçevesi içinde belirli ülkelerin konumlanmaları; ve

(c) global sosyo-tarihsel gelişmenin göreceli olgunluğu. Dolayısıyla, zamanın farklı dönemlerinde, bir bütün ola-

rak sistem toplumsal uzlaşmazlığın her iki tarafında da karmaşık bir nesnel çıkar farklılıkları kümesinin işleyişini açığa çıkartır. Farklı *sömürü oranlarının* nesnel gerçekliği —hem verili bir ülke içinde hem de tekélci sermayenin dünya sisteminde— belirli bir zamandaki *kâr oranlarının* nesnel farklılığı kadar kuşku götürmezdir ve böyle farkların yok sayılması, devrimci stratejiler yerine gösterişli retoriklerle sonuçlanabilir. Bununla beraber, sömürü ve kâr oranlarındaki farklılık gerçeği, temel yasanın kendisini , yani dünya sermayesinin *global* gelişme *eğilimi* olarak farklı sömürü oranlarının artan *eşitlenmesi* yasasını, zerre kadar değiştiremez.

Elbette, sermayenin global sistemi söz konusu olduğu sürece, bu eşitlenme yasası uzun erimli bir eğilimdir. Yine de, bir bütün olarak sistemdeki tadilatlar, toplam toplumsal sermayenin global çerçevesi içinde zorunlu olarak gerçekleşen değişikliklerin yan etkilerinden olumsuz bir şekilde etkilenmiş belirli bir ekonominin “rahatsızlıkları” olarak görünürler.

Böyle değişimlerin ve tadilatların diyalektiği son derece karmaşıktır ve böyle bir yerde daha ayrıntılı ekle alınamaz.²¹ Şimdilik “toplam toplumsal sermaye”nin “toplamı ulusal sermaye” ile karıştırılmaması gerektiğini söylemek yeter. Toplam ulusal sermaye, global sistem içindeki konumunun görece zayıflığından etkilendiği zaman, kaçınılmaz olarak doğrudan denetimi altındaki emek gücüne karşı özgül sömürü oranını arttırarak kayıplarını karşılamaya çalışacaktır —aksi takdirde, rekabet yeteneği, “toplam toplumsal sermaye” çerçevesinde daha çok zayıflar. Kapitalist toplumsal denetim sistemi altında, uzun erimde hem yerel hem global açıdan temel toplumsal

uzlaşmazlığı patlama noktasına kadar yoğunlaştırabilen özgül sömürü oranlarını yoğunlaştırmaktan başka, böylesi "kısa erimli rahatsızlık ve işlevsizleşmeler"den kurtulmanın hiçbir yolu yoktur.

İşçi sınıfının "entegrasyonu"ndan söz etmiş olanlar — "Örgütlü kapitalizm"i, toplumsal çelişkilerine hakim olmada başarılı bir sistem olarak betimleyerek — umutsuzca, farklı sömürü oranlarının manipülatif başarısını (savaş sonrası yeniden yapılanma ve genişlemenin göreliliği "rahatsızlıktan muaf" tarihsel aşamasında hüküm süren) temel bir *yapısal çare* olarak yanlış gösterdiler.

İşin gerçeği, hiç de böyle değildi. "Geçici rahatsızlık ve işlevsizleşmeler"in toplumsal varoluşumuzun bütün alanlarında giderek daha sık ortaya çıkışı ve bunlarla başa çıkmak için geliştirilen manipülatif önlem ve araçların en kötü türden başarısızlığı, kapitalist toplumsal denetim tarzının yapısal krizinin her şeyi kapsayıcı bir hal aldığı açık kanıtlarıdır.

* * *

Yerleşik kurumların ve bunların muhatızlarının sorunlarımızı çözmedeki açık başarısızlıkları, patlamaya hazır bir kilitlenme tehlikesini yalnızca yoğunlaştırabilir. Ve bu durum bizi başlangıç noktamıza geri götürür: "İnsanlığın salt hayatta kalmak için gereksinim duydu-

ğu" uygun bir toplumsal denetimin zorunluluğu.

Bu gereksinimi kabul etmek, "uygulanabilir" bir sosyo-ekonomik yeniden uyarlanma projesinin üretilmesine katılmaya davet çıkarmakla aynı şey değildir. Toplumsal eleştirinin "ciddilik ölçüsü" olarak "uygulanabilirlik" ölçütünü her zaman vaaz edenler, riyakarca, hür türlü eylem programını değerlendirmenin ölçüsü olarak kapitalist üretim tarzını aldıkları gerçeğini gizlerler.

Neye göre uygulanabilirlik? —İşte soru bu. Zira, sermaye üretimi ölçütü bütün kıymetlendirmelerin "tarafsız" temelini oluşturursa, o zaman elbette, hiçbir sosyalist program bu "değerden muaf," "ideolojik olmayan" ve "nesnel" yaklaşımın sınavından geçemez. İnsanların "endüstriyel ve politik varoluş koşullarını ve sonuçta *bütün varlık biçimlerini baştan aşağı*" değiştirmesi²² gerektiğinde ısrar eden Marx'ın "ümitsiz uygulanamaz bir ideolog" olarak lanetlenmesinin nedeni budur. Zira, eğer sermaye üretimi koşullarına uygunluk, her türlü kabul edilebilir değişimin zorunlu öncülü olarak kalırsa, insanların varoluş koşullarını baştan aşağı değiştirmeleri nasıl mümkün olabilir?

İnsanlık tarihinde eşi benzeri görülmeyen bu kriz anında gerçekten olduğu gibi, tam da insan oğlunun varoluşu tehlikede olduğu zaman, gerçekten uygulanabilir tek program —yalnızca krizi ağırlaştıran manipülatif önlemlerin karşı-üretkenliğiyle keskin karşıtlık içinde— toplumsal kurumların tamamını, bugünkü varoluşun endüstriyel, politik ve ideolojik koşullarını, meta toplumunun yabancılaşmış ve şeyleşmiş koşulları tarafından bastırılan insanların "*bütün varlık biçimleri*"ni "*baştan aşağıya*" köklü bir şekilde yeniden yapılandırma Marksçı

programdır. Böyle bir “uygulanamazlığın” gerçekleştirilmesinden başka, insan varoluşunun durmaksızın derinleşen krizinden çıkış yoktur.

“Uygulanabilir” projeler talebi, toplumsal eleştirinin “yapıcı” öğelerini bütünleştirme arzusunun, bütünleşmeye direnen ve bu nedenle, önsel olarak “yıkıcı” diye tanımlanan bu öğelere karşı etkili önlemler geliştirme kararlılığıyla birleşen bir arzunun tezahürüdür. Ancak bu öyle olmasaydı bile: Uygun sosyo-politik eylem program ve araçları, yalnızca, fiili gelişiminin seyri içinde, eleştirel ve özeleştirel toplumsal pratikle özenle geliştirilebilir.

Bu nedenle, sosyalist toplumsal denetim kurumları, pratik eklemlenmelerinden önce, kendilerini ayrıntılı bir şekilde tanımlayamazlar. Tarihi geçişin bu noktasında uygun sorular, bu kurumların ilk elde radikal bir seçeneğini oluşturdukları mevcut denetim tarzı ve kurumları tarafından belirlenen genel nitelikleri ve yönelimleriyle ilgilidir. Dolayısıyla, yeni toplumsal denetim tarzının merkezi karakteristikleri, çözülen toplumsal denetim sisteminin temel işlevleri ve asli çelişkileri kavranarak, somut bir şekilde tanımlanabilir —esnek sosyalist projelerin geliştirilip uygulanması açısından gerekli olduğu ölçüde.²³

Burada kendimizi yalnızca en önemli noktalara —ilk olarak politika ve ekonomi arasındaki ilişki— değinmeyle sınırlamalıyız. İyi bilindiği gibi, Marx'ın burjuva eleştirmenleri onu “ekonomik determinizm” ile suçlamaktan hiç vazgeçmediler. Ne var ki, bundan daha fazla gerçekten uzak başka hiçbir şey olamaz. Zira Marksçı program, açık bir şekilde, insan eyleminin amansız ekonomik belirlenimlerin iktidarından *özgürleşimi* olarak formüle edilmiştir. Marx, mevcut üretim tarzının niteliğinin asli ola-

rak *tarihsel* —yani, zorunlu olarak *geçici*— olduğunu gösterirken, aynı zamanda, sermaye üretiminin insanlıktan çıkarıcı zorunlulukları tarafından harekete geçirilen ekonomik determinizmin vahşi gücünün insan yaşamının bütün yönlerine hükmettiğini gösterdiğinde, burjuva ideolojisinin kanayan bir noktasına, verili üretim ilişkilerinin performansının “doğal yasa”sına metafizik inancın beyhudeliğine, dokunuyordu. Ve bu üretim tarzının asli çelişkilerini açığa çıkartarak, nesnel ekonomik determinizminin zorunlu *parçalanmasını* da gösterdi. Bununla birlikte böyle bir parçalanma, en üst sınırlarına yayılarak —politik karar almanın güya özerk iktidarını da dahil—, her şeyi mutlak olarak kendi katı denetim mekanizmasına tabi kılarak kendisini tamamlamak zorundaydı. Gerçi, bu becerildiğinde (sermaye gücünün dizginsiz genişlemesini güvenceye almak için tasarlanan “düzeltmelere” artan iştahın bir sonucu olarak) tekелci sermaye yapısal olarak denetleyemez durumda olduğu bütün alanlar üzerinde bile doğrudan denetimi üstlenmek zorunda kalır. Böylece belirli bir noktanın ötesinde, uzun erimde “düzeltme” mekanizmasını bile zayıflatıp tahrip edecek bir şekilde, ne kadar çok (doğrudan) denetim kurarsa, o kadar az (etkili) denetler. Politikanın, sermaye-üreten ekonomik determinizmin en dolaysız buyruklarına tam ve artık aleni bağımlılığı, bu sorunsalın hayati yanıdır. Yeni toplumsal denetim kurumları kurulma yolunun, politikanın sermaye iktidarından radikal bir kurtuluşuna götürmesinin nedeni budur.

“Kapitalist denetim sisteminin başka bir temel çelişkisi de, ne “gelişmeyi” yıkımdan ne de “ilerlemeyi” *israftan*

ayıramamasıdır —sonuçları ne kadar yıkıcı olursa olsun. Üretken güçleri ne kadar çok meydana çıkarırsa, yıkım güçlerini de o kadar çok serbest bırakmak zorundadır; ve üretim hacmini ne kadar büyütürse, her şeyi o kadar çok boğucu israf dağları altında gömmelidir. *Ekonomi* kavramı, önce akıl almaz bir ısrarla gezegenimizin *sınırlı kaynaklarını* tüketip bitirerek ve ardından da, kütleli bir şekilde ürettiği israf ve savurganlıkla insanın çevresini *kirletip zehirleyerek* yarattığı sonuçları daha da ağırlaştırarak zarar üzerine zarar ekleyen sermaye üretimi “ekonomi”siyle köklü bir şekilde bağdaşmazdır. Yine, ironik olarak, sistem gücünün en üst noktasındayken bozulur; zira, maksimum genişlemesi, sermaye üretiminin yapısal olarak bağdaşmaz olduğu sınırlama ve *bilinçli denetime* duyulan hayati bir gereksinim ortaya çıkarır. Bu nedenle, yeni toplumsal denetim tarzının kurulması, yabancılaşmış ve şeyleşmiş denetim kurumlarından kurtulmuş bir toplumda insan zenginliğinin ekseni olan *anlamlı üretken faaliyet ekonomisini* merkezine alan *bir sosyalist ekonominin* ilkelerinin gerçekleştirilmesinden ayrılmaz.

“Ve vurgulanması gereken son nokta ise, bir denetim tarzı olarak sermayenin global sistemi ile karşılaşmada, alternatif toplumsal denetim sisteminin zorunlu olarak global belirlenimidir. Sermayenin muazzam gücü tarafından dönüştürüldüğü —ve hala dönüştürülmekte olduğu— şekliyle dünyada, toplumsal kurumlar içinden birbirine kilitli bir sistem oluşturur. Demek ki, *kısmi* başarılar için ümit yok; yalnızca *global* başarılar olabilir —ne kadar paradoksal görünürse görünsün. Dolayısıyla kısmi önlemlerin değerlendirilmesinde önemli ölçüt, bu önlemlerin “*Arşimed noktaları*” gibi, yani global toplumsal denetim sisteminin radikal bir yeniden yapılandırılması için

*stratejik kaldırma*lar olarak işlev görüp görememeleridir. Marx'ın, *bir bütün olarak* varoluş koşullarının "baştan aşağıya" değiştirilmesinin yaşamsal gerekliliğinden söz etmesinin nedeni budur. Söyleme bile gerek yok; böyle bir program, politik ve ekonomik yaşamın en kapsayıcı kurumları -"makro yapılar"- kadar "mikro yapılar"ı da (aile gibi) kucaklar. Gerçekten de Marx'ın öne sürdüğü gibi, "tüm varlık biçimi"mizin kökten dönüştürülmesi dışında hiçbir şey uygun bir toplumsal denetim sistemi üretmez.

Kurulması şüphesiz zaman alacak ve bütün üretici toplulukların en etkin katılımını gerektirecektir.

Bu toplumsal denetimin kurulması, aynı derecede, Isaac Deutscher'in çalışmasına rehberlik eden sosyalist insanlık değerlerine derinden bağlılıkla desteklenen uzlaşmaz bir eleştirel uyanıklığın bilinçli bir şekilde geliştirilmesini —sadece yalıtık bireylerde değil, hangi yaşam yoluna ait olurlarsa olsunlar bütün üreticiler topluluğunda da— gerektirecektir.

Nitekim bu anmamız, geçmişin ritüel bir hatırlanışı değil, ortak bir görevden payımıza düşeni inatla göğüslemektir.

Bu ruhla konuşmamı Isaac Deutscher'in anısına adanmak isterim.

NOTLAR

1. Isaac Deutscher, *The Unfinished Revolution*, Oxford University Press, 1967, s. 110-114.
2. W.W. Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, 1960, s. 157-164.
3. İnsanlar Başkan Kennedy'nin, ABD'nin Vietnam'a artan askeri müdahalesinin doğrudan sorumlusu olduğunu çoğunlukla unutmaktadırlar.
4. İşte, ABD kapitalizminin idelize edilmiş bir şimdisinde geçmişin geriye dönük yeniden inşası üzerinde temellendirilmiş totolojik bir savunu örneği:

"Batı Avrupa'da iki savaş arası görece durgunluğun nedeni, uzun vadede azalan getiri değil, Batı Avrupa'nın, ulusal toplumları yeni öncü sektörlerle yol açan yüksek kütleli tüketim çağına hızlı bir şekilde geçecek bir zemin yaratmadaki başarısızlığıydı. Ve bu başarısızlığın nedeni de, esas olarak, 1920 sonrasında ilk tam istihdamı yaratmadaki başarısızlıktı. Benzer şekilde, Birleşik Devletler'in 1930'lardaki uzun depresyonunun nedeni de, uzun vadede azalan getiri değil, konut, otomobil, dayanıklı tüketim malları ve hizmet alanlarında yeni öncü sektörlerle olanak sağlayacak yenilenmiş bir tam istihdam yaratmadaki başarısızlıktı." (Rostow, *aynı eser*, s.155)

Böylece, "başarısızlıklar" (kriz ve resesyonlar), bu talihsiz "başarısızlıklardan" sakınmaya "olanak tanıyacak" koşulları gerçekleştirmedeki "başarısızlık"la açıklanır. Ne talihsizlik, başarısızlıkları-açıklayan-başarısızlık olabiliyor. ; ama bize açıkça söylenmiyor. Ne var ki, bütün çaba, ABD egemenliğindeki dünya kapitalizminin nihai kurtuluşu olarak Rostow'un "nesnel" ve "dar kafalı olmayan" *Non-Communist Manifesto*'sunun propagandası olduğu için, anlatıklarından anlam çıkararak, söz konusu "başarısızlıklar"ın nedeninin bu geriye dönük totolojik ekonomik-politik bilginin bulunmayışı olduğunu anlayabiliriz. Bugün, kapitalist "yüksek kütleli tüketim" dünyasının başka yerlerinde olduğu gibi ABD'de de yükselen işsizliğin hangi "başarısızlıklar"la açıklanacağı ise bizim için bir sırdır; çünkü, yaratılmaları bugünkü başarısızlıklardan sakınmaya "olanak sağlayacak" hiçbir "yeni öncü sektör" ortalıkta görünmüyor.

5. Rostow, *aynı eser*, s. 163.

6. Marx, *The German Ideology*, s. 55-56.

7. *Ibid*, s. 56.

8. *Aspects of History and Class Consciousness*'a yazdığım yazıda ilgili birkaç sorunu ele aldım: Kitap, Tom Bottomore, David Daiches, Lucien Goldmann, Arnold Hause, E. J. Hobsbawn, István Meszaros, Ralph Miliband, Rudolf Schlesinger, Anthony Thorlabay'nin denemelerinden oluşuyor; hazırlayan I. Meszaröz, Routledge & Kegan Poul, Londra, 1971.

9. Bkz., Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin, 1953, s. 593-594

10. "Amerika'nın Sesi," radyosu, "İnsan ve Varlığını sürdürmesi" üzerine aydınlarla yapılan görüşmeler programına şöyle giriş yapar:

"Büyük görevlerin önem sırası değişmiştir. Bugün, ne ulusal çıkarlar çatırtısı ne politik iktidar mücadelesi, ne de toplum-

sal adaletsizliğin ortadan kaldırılması artık ilk sırayı işgal etmiyor. Şimdi en önemli mesele, insanlığın, dönüştürdüğü bir dünyada hayatta kalma koşullarını güvenli kılmayı başarıp başaramayacağıdır. . . . Birleşik Devletler Başkanı son "Birlik Devleti"ni mesajının üçte ikisini, çevreyi kirlilikten nasıl kurtaracağımız sorununa ayırmasına şaşmamak gerek. İnsan, kendi varlığını sürdürmeyi düşünmeli yerine, enerjisini değişik ideolojilerin ve sosyo-politik sistemlerin göreceli doğruluğu için savaşmada boşuna harcarsa ne olur? İnsanlığı, kendisini ve dünyayı düzeltmek için atması gereken ilk adımlar nelerdir?"

Satırların şeffaflığından dolayı ek yorumu hiç gerek yok.

11. "Kitle iletişim araçlarının" dinamik potansiyellerinin etkili bir çözümlemesi için, bkz. Hans Magnus Enzensberg: "Constituents of a Theory of the Media" (Bir İletişim Teorisinin Yapı Taşları), *New Left Review*, No. 64 (Kasım-Aralık 1970), s. 13-36.
12. E. J. Mishan, *The Costs of Economic Growth*, Penguin Books, 1969, s. 125.
13. 6 Kasım 1957.
14. 17 Mart 1883 Cumartesi günü *The London Times* aşağıdaki duyuruyu yayımladı:

"Paris muhabirimiz, Dr. Karl Max'ın geçen Çarşamba günü Londra'da öldüğünü bildiriyor. 1818 yılında Cologne'da doğdu. 25 yaşındayken, editörü olduğu gazetede yazdığı Radikal görüşlerinden dolayı ülkesini terkedip Fransa'ya sığınmak zorunda kaldı. Fransa'da kendisini felsefe ve politika okumaya verdi ve yazılarıyla kendisini Prusya hükümeti nezdinde öyle iğrenç kıldı ki, Fransa'dan kovuldu ve bir süre Belçika'da yaşadı. 1947'de Londra'daki Çalışan İnsanlar Kongresi'ne katıldı ve 'Komünist Parti Manifestosu'nun yazarlarından biriydi. 1948 Devriminin ardından Paris'e, ardından da devrimci yazılarından dolayı bir daha kavulacağı

ana yurdu Cologne'a döndü ve Fransa'da tutuklanmaktan kurtulduktan sonra Londra'ya yerleşti. Bu tarihten itibaren Avrupa'daki Sosyalist Parti'nin liderlerinden biri oldu. Çeşitli konularda broşürler yazdı ama, baş yapıtı bütün kapitalist sisteme bir saldırı olan "Kapital"di. Hastalığından dolayı bir süredir yatıyordu."

Bu parçada dikkat edilmesi gereken yalnızca Paris kaynaklı olması değil, "bütün kapitalist sisteme bir saldırı"da bulunmaya çüret eden adamın "iğrençliğine" karşı hükümetlerin birleşik tepkilerini (Nitekim Prusya Hükümeti rahatsız olur —bu nedenle— Fransa harekete geçer) belirterek uluslararası sermayenin sınıf dayanışmasını açığa çıkarmasıdır da.

15. Başyazı, *The Times*, 17 Ekim 1970.

16. 20 Ekim 1970.

17. Marx'ın Prusya sansür talimatları üzerine yorumları, bu tarz "liberal" tartışmaya ilginç bir ışık tutar:

" 'Hristiyan dinine karşı, hafif ya da düşmanca bir tarzda, genel ve belirli bir öğretiyeye ait hiçbir şey hoşgörülemez.' Nasıl zekice söylenmiş: *hafif, düşmanca*. 'Hafif' sıfatı, *yurttaşların görenekduygusuna* seslenir ve *kamuoyunda* alışılmamış bir terimdir; ama "düşmanca" sıfatı, sansürcünün kulağına fısıldırır ve hafifliğin meşru yorumu olur.

Alıntımızdaki terimler sırasıyla, "*toplumun bütün etkisi*" ve *hükümetin tüm gücü*" terimleridir.

18. *Trade Union Register* editörlerinin haklı olarak vurguladıkları gibi:

"İki belge [yani Tory'lerin *Fair Deal at Work* ve İşçi Parti'sinin *In Place of Strife*'] arasındaki benzerlikler hayli fazladır ve kesinlikle, farklı olmalarından daha önemlidir.. Bu konsensus, ortodoks politik çevrelerde işçilerin (sendikalı olmaları şart değil), grev eylemi ve kollektif baskılarda gereğinden fazla özgürlük ve güce sahip olduklarını, devle-

tin bu özgürlük ve gücü sınırlamasının meşru olduğunu varsayma eğilimini yansıtır.

Trade Union Register 1970, Merlin Press, Londra, 1970, s. 276.

19. Barbara Castle, "The Bad Bosses", *New Statesman*, 16 Ekim 1970.
20. Mr. Heath, Rolls Royce'u ulusallaştırdığında (ulusallaştırma önlemini "doktrinler sosyalist bir saçmalık" olarak suçlamasını yineledikten sonra), bütün yaptığı, meta üretiminin temel bir sektöründeki kapitalist iflası "ulusallaştırmak"tan başka bir şey değildi.
21. Bu sorunları yakında çıkacak kitabımda ayrıntılı olarak ele alıyorum.
22. Marx, *The Poverty of Philosophy*, Lawrence & Wishart, London, tarihsiz, s. 123.
23. Tam da, toplumsal ilişkinin bütünlüğü içinde yerine getirmeleri beklenen yaşamsal işlevlerle başa çıkamadıkları için —asli çelişkileriyle nedeniyle—, dağılma süreci içindedirler.

Perry Anderson, E. H. Carr, Tamara Deutscher,
Eric Hobsbawm, Monty Johnstone

ve

Ralph Miliband'dan
oluşan bir jüri 1970

Isaac Deutscher

ödülünü,

MARX'IN YABANCILAŞMA TEORİSİ

adlı kitabından ötürü

István Mészáros'a verdi.

Isaac Deutscher Anısına,

TOPLUMSAL DENETİMİN ZORUNLULUĞU

üzerine seminer, ilk kez 26 Ocak 1971'de

Londra Ekonomik ve Siyasal Bilimler

Okulu'nda verildi.

Yazar, kapitalizm savunucularına
cepheden saldırarak kriz içindeki
kapitalizmin sorunlarını ele alıyor ve
toplumun hangi

konumdan güç alarak
değiştiğini gösteriyor.

Pratik bir sosyalist program
geliştirmenin

güçlükleriyle ilgilenen herkes
için abartısız, yaşamsal bir kitap.



9 789758 087013



ISBN 975-8087-01-0